

FODOR ATTILA

ARANYOSSZÉKI HALOTTBÚCSÚZTATÓK

A halotti búcsúztatók divatja a 17. és a 18. században alapvetően meghatározta a temetési rítust. Halotti búcsúztatók nagy számban maradtak ugyan ránk a 17–18. századból, a 16.-ból azonban nincs tudomásunk efféléről. A 16. századi énekeskönyvek temetési énekei a gyászos alkalommal elmondott tanulságokban és intésekben nagyon gazdag dicséretes és könyörgések, s köztudottan van néhány, a legszélesebb értelemben vett *memento mori* műfajához kapcsolódó, terjedelmesebb szöveg is. Jóllehet a középkori szertartáskönyvek szerint a gyászmise után olyan antifónák kíséretében vitték a holttestet a sírhoz, amelyek az elhunyt nevében hangzottak el¹, a halottat magát megszólaltató búcsúztató alig maradt fenn.² Maga a műfaji megnevezés feltehetőleg a 17. század második felére tehető; talán Tolnai F. István nevezett először így – *Búcsúztató szavak* – 1670-ben egy verssorozatot.³

Ismereteink szerint a halottbúcsúztató vers a falusi, paraszti közösségekben a 19. században általánosan ismert volt. Erről vall Ipolyi Arnold a század derekáról való általánosító leírása: „Külön tartatik meg azután a temetésnél az ún. búcsúztató, melyben ismét nemcsak a halott dicsérete, élete, különös eseményei elmondanak, de az beszélve hozatik fel, mint vesz búcsút nem csak családjától, de lelkészétől, uraságától, a falu közösségétől, mennél hosszabban s többektől, annál méltóbban s díszesebben búcsúztatik el. [...] Ma ezen búcsúztatást, mint tudva van, már a falu kántorai által énekeltetik, mire mindegyik néhány példányban általános formulákkal el van látva, amelyeket azután az illető esetekre alkalmaz.”⁴

Mészáros István összegezte a falusi tanítók feladatait. Kutatásaiból tudjuk, hogy a 17. században a kántortanító dolga volt az egyházi szertartások éneklésének irányítása.⁵ Kevésbé ismerjük a kántortanító szerepét a 19. századi szokásaink és a halottbúcsúztató versek alakulásában. A magyar nyelvterületről rendelkezésre álló adatok szerint arra lehet következtetni, hogy a szokás népszerű és

---

¹ Madas 2002, 117.

² L.d. H. Ilubert 1980–1981, 339–363.; Uő., 2004.

³ RMKT XVII/10, 1977, 119. sz.

⁴ Ipolyi 1854, 551–552.

⁵ Vő.: Mészáros 1988, 111–121.

elterjedt volt. Írásos adataink a 17. századtól kezdődően mind a társadalom rangosabb tagjai felett mondott halotti búcsúztatókra vonatkoznak, kézírásos vagy nyomtatott formában.⁶ A 19. század elején szintén nyomtattak halottbúcsúztatókat a rangos birtokosok, előljárók temetésére.⁷ Alig a 19. század közepétől állnak rendelkezésünkre jobbágyok, parasztok temetésén elmondott halotti búcsúztatók. E tények következtében állíthatjuk, hogy a szokás alakulásában a felsőbb társadalmi rétegekben kialakult temetkezési szokást, ízlést kell keresni, felülvizsgálni. A *prosopopoeia*, azaz a halott megszemélyesítő beszéltetése azonban nem a falusi emberek költői leleményeként jött létre, hanem a főúri temetések gyakorlatának utánzásaként. Lükő Gábor megfigyelése óta⁸ ez már bizonyítható tény, mivel az elmúlt évtizedekben a *Régi Magyar Költők Tára* 17. századi sorozatának több olyan kötete is megjelent, amelyekben a népi búcsúztatók előképeinek tekinthető, nemes urak és asszonyok temetésére készült versek is szép számban megtalálhatók.⁹

Bizonyosak lehetünk abban, hogy ilyen, az elhunytakat *prosopopoeiával* búcsúztató magyar gyászversek már a 16. században is voltak, ezekből azonban egy sem maradt fenn. Latin nyelvű példák viszont akadnak.¹⁰

A halotti beszéd mellett, azt kiegészítve kapott szerepet a verses búcsúztató. Míg a beszéd az elmúlásról elmélkedett, a vers az elhunyt erényeit, emberi kapcsolatait részletezte. A 18. és 19. századi búcsúztatóknak a néphagyományra gyakorolt hatása bizonyítható; sok formula apró változtatással ismételten megjelenik később a paraszti búcsúztatókban.

Betiltásukat már a 17. századtól elrendelték. Gyakorlása a lelkészek hivatali felfüggesztését vonta maga után. A tiltások sorozatának hatására a halottbúcsúztató versek írásának funkciója a papoktól átkerült a kántorok, majd a népi vers-

⁶ Ha a 18. századi halotti prédikációkat megvizsgáljuk, azt vehetjük észre, hogy a prédikációk szövegébe beékelve, olykor a záradékban találunk strófákba szedett búcsúztatókat. Lásd Deák 1886, 336–347. A 18. századi nemesi temetkezéseken szokásban levő verses búcsúztatásról tesz említést Apor Péter is: „*Voltanak az megholtnak dicséretiről való kinyomtatott versek is chartákon felfüggesztve. [...] Ezek után az katolikusoknál elkezdődött az énekes szentmise, de requiem, más vallásúaknál az könyörgés és prédikáció, az prédikáció után minden valláson rendszerént az deák oratio, az oratio után voltak az búcsúztató versek; azokat vagy valami szép szavú két gyermek mondotta, vagy valami jó szavú deák; ott elbúcsúztatták feleségitől, gyermekitől, atyafiaitól, barátitól etc.*” Apor 1982, 664–665.

⁷ Kríza 1993, 10.

⁸ Lükő 1969–1970, 221–224.

⁹ RMKT XVII. 9 és 14. kötet.

¹⁰ A 16. században latin nyelven íródott és részletesen felsorolt versek listáját lásd Szentmártoni Szabó 2005, 396–402.

írók kezébe, illetve a búcsúztatás a temetési szertartásból áttevődött a szertartás végére, az áldás utánra. Térbelileg is áthelyeződött: a templomból a temetőbe került.

A 18. századi nyomtatott nemesi halottbúcsúztatók a hivatalos vallásos szertartás szerkezetébe illeszkedtek, íróik vallásos emberek vagy közismert írástudók voltak. E versezetek szemlélete és megfogalmazása a hivatalos vallásossággal volt összhangban. További változásuk a 19. században következett be, amikor a nyomtatott halottbúcsúztatókat felváltották a kántortanítók, parasztkántorok által megfogalmazott és kézíratos formában sokszorosított és közzétett verses búcsúztatók. A saját kedvtelésből írott versek mellett a népi költők („betolakodók”) alkotásai széles társadalmi igényt kívántak kielégíteni. A verses búcsúztatók fogalmazása már nem annyira az egyházi elvárásoknak igyekezett megfelelni, inkább a megrendelő család igényeinek. Szemléletük és stílusuk egyre távolodott a halotti prédikációkétól. Szerepük a halál fölötti meditációról a fájdalom kifejezésére, a búcsúztatás „lebonyolítására”, a szertartás irányítására tevődött át.¹¹

Az utóbbi évtizedek verses halottbúcsúztatói kiszorultak a temetési szertartásból. Az egyházi ellenőrzés alól kikerülve laikus és népi vallásos igényeket elégítenek ki. A búcsúztató világgépe beszűkül, a konkrét halál- és temetési eseményre korlátozódik; aktualitása az eseményre való reflexió folytán megnő.

A néprajzi szakirodalom eddigi eredményei szerint a legtöbb búcsúztató Erdélyből származik. Hogy a temetésnek szinte korunkig hatóan része a búcsúztatás, azt az eddigi közlések – Csete Balázs¹², Nagy Jenő¹³, K. Kovács László¹⁴, újabban Vasas Samu¹⁵ munkái – világosan bizonyítják. A hivatalos egyházi tiltások dacára fennmaradt gyakorlat egy olyan fontos szokás továbbélését igazolja, amely a közösség elvárását fejezte ki.¹⁶ Az eddig összegyűjtött anyag azt bizonyítja, hogy a búcsúztatók a múlt században fokról fokra általánossá váltak, majd eltűnt belőlük a személyes hangvétel, és a hivatalos tiltás után a helyét az egyházi ének vette át.

¹¹ Keszeg 2002, 174.

¹² Csete 1942, 207.

¹³ Nagy 1942, 132–143.

¹⁴ K. Kovács 1944.

¹⁵ Vasas 1986.

¹⁶ Vasas Samu szerint a búcsúztatás még az 1980-as években is élt Kalotaszegen. Az egyházi tiltások ellenére a búcsúztatás iránti igény megmaradt, mert fontosnak tartották az így kifejezett érzelmeiket, az elhunytnek a faluban betöltött szerepének hangsúlyozását. Vasas 1986, 413–423.

A halotti búcsúztatók eddigi kutatásáról Kríza Ildikó készített szakirodalmi áttekintést.¹⁷ Ennek mentén utalhatunk még egyéb olyan szerzőkre, szakirodalmi munkákra, amelyek a halottbúcsúztató-témát vizsgálatuk tárgyává kívánták helyezni: Forrai Ibolya¹⁸, Katona Imre¹⁹, Szendrey Janka és Tátrai Zsuzsanna²⁰, Ujváry Zoltán²¹, Keszeg Vilmos²², Nagy Ödön²³, Adorjáni Rudolf Károly²⁴.

Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek történetisége

Az erdélyi verses halottbúcsúztatás szokását többször vizsgálta a szakirodalom az elmúlt század folyamán. Kríza Ildikó közlése szerint²⁵ több területről is jelezték a szövegtípus ismeretét: Kalotaszeg²⁶, Gyimes, Szilágyság²⁷, Marosszék²⁸ és a Bánság²⁹ területéről.

Az aranyosszéki verses halottbúcsúztatás meglétéről a 19. század második feléből létezik feljegyzés. Orbán Balázs a következőképpen tesz említést a műfaj meglétéről monográfiája Aranyosszékről szóló kötetében: „Aranyosszéken több helyt, de főleg itt, Kocsárdon megvan az az ő szokás, hogy temetések alkalmával, miután a lelkész végezte teendőjét, egy székely áll a sírra a végtisztességet megadni a halottnak, mikor a boldogult rövid életrajza s emlékének megáldása után a halott nevében búcsút veszen a visszamaradott szülők, testvérek és rokonoktól.”³⁰ Hasonló szokások fennmaradását állapította meg Orbán Balázs Torockón³¹ is: „A sír mellett az egyház világi főnöke (gondnok), vagy más arra alkalmas egyén rövid emlékbeszédet tart, melyben elsorolja az elhunytnak életét, érdemeit s végül köszönetet mond az egyházi személyek és az egyház gyüleke-

¹⁷ Kríza 1993.

¹⁸ Forrai 1987.

¹⁹ Katona 1982.

²⁰ Szendrey–Tátrai Zs., MNL.

²¹ Ujváry 1975.

²² Keszeg 2002.

²³ Nagy 1992.

²⁴ Adorjáni 2006.

²⁵ Kríza 1993, 12.

²⁶ Vasas Samu 28 településről közli a versírók nevét. Vasas 1986, 242–243.

²⁷ Virág 1994, 53–56.

²⁸ Nagy 1992, 53–63.

²⁹ Magyar 1999, 89–94.

³⁰ Orbán 1871, 76.

³¹ Bár Torockó nem szervez része Aranyosszéknek, szükségesnek tartom megemlíteni a szokás itteni formáit.

zetnek ezen végtisztességtételben való részvétért, mire rendszerint a pap válaszol, röviden megáldva a sírt.³² Jankó János ismertetése alapján megtudhatjuk, hogy a halottbúcsúztatásra a templomban került sor: „A praedicatio és könyörgés után a pap a halottat elbúcsúztatja atyafiaitól, rokonaitól, minden jó szomszédjától.”³³

Torockón hasonlóképpen zajlott a szokás: „A nép aztán a koporsót magára hagyja, bemegy a templomba, a rokonok egyenkint ülnek a siralmasok székibe, énekelnek, könyörgést, prédikációt és búcsúztatást hallgatnak.”³⁴

Az aranyosszéki verses halottbúcsúztatás meglétét, annak időbeli alakulását, a tájegység falvait átfogó kutatás adatait Keszeg Vilmos több ízben is közzétette.³⁵ A továbbiakban az általam végzett gyűjtések (2004–2006) adataira hivatkozva ismertetem a szokást, annak sajátosságait.

Aranyosgerenden Szabados Miklós (sz. 1929) közlése alapján tudható, hogy verses formájú búcsúztatókat egy Gerendkeresztúrról átköltözött nő ír. Halottbúcsúztató vers viszont innen nem került elő.

Aranyosegerbegyen temetéskor a falu dalárdája szokott énekelni, tagjai közül valaki emlékbeszédet szokott mondani. Szász Lajos (sz. 1911) *Aranyosegerbegyen* versben történő halottbúcsúztatásra nem emlékszik.

Aranyoszentmihályról mindössze egy halottbúcsúztató vers került elő. Dézsi Mózes (sz. 1932) szerint az 1960-as évekig a temetéseken Pálffi Zsiga szokott „szónokolni”. Búcsúztatás ma is történik, erre a halottas háznál kerül sor, miután a koporsót már kivitték a házból. Jelenleg a lelkész végzi el a ház előtt. A név szerinti felsorolás-szerű búcsúlevelet³⁶ a lelkész az elhunyt valamelyik hozzátartozójával közösen állítja össze.

Mésző lakói nem emlékeznek a szokás meglétére. A családi iratok között mégis fellelhető volt Gálffy Sámuelné Borbély Róza földművesasszonynak a saját, majdani temetésére megírt búcsúztatója. Lánya, Gálffy Eszter 1988-ban lánytestvére halálára írt prózai búcsúztatást, amelynek szó szerinti felolvasására a pap vállalkozott a templomban.³⁷

³² Orbán 1871, 223.

³³ Jankó 1893, 218.

³⁴ Jankó 1893, 221.

³⁵ Keszeg 2002a, 205–257; 2002b, 174–212; 2000, 131–164; 2004, 201–222.

³⁶ Jelenlegi formáját lásd a helybéli (Aranyoszentmihály) unitárius lelkész által összeállított búcsúztatóban.

³⁷ A két halottbúcsúztató bemutatását ld. Keszeg 1998, 615–618.

Sinfalván ismert volt a verses formájú halottbúcsúztatás, az egyházi tiltás miatt azonban már az 1970-es évektől elmaradt. A faluból elszármazottak búcsúztatóira lehetett rábukkanni az itteni rokonoknál, de ezek a versek a környező falvakból kerültek ide.

A gyűjtött anyag mennyisége alapján *Várfalva* bizonyult azon aranyösszéki települések egyikének, ahol a leginkább elterjedt és kedvelt volt a szokás és műfaj. Bizonyítja ezt az a 28 halottbúcsúztató vers, amely eddig előkerült. Az összegyűjtött versek az 1895 és az 1979 közötti időszakot fedik le.

A legkorábbi szöveg szerzője Ferenczi Mózes, aki az 1890-es évektől kezdődően az 1920-as évekig teljesített kántori szolgálatot Várfalván. Verseit a templomban orgonakísérettel énekelve adta elő.³⁸ Ha az időrendi sorrendet követjük, akkor egy 1917-ben a fronton elhunyt fiatalember emlékére költött vers szerzőjét kell említenünk: Dénes Lőrincz („ki jelenleg rokkant katona” – olvashatjuk) testvére temetésére írt búcsúztató verset. Vincze József az 1920-as és az 1940-es évek között írt verseket Várfalván. Ő a helybeliek emlékezete szerint egykezű fazekasmester volt, a temetőben olvasta fel a verseket.³⁹ Az 1950-es években Csegezi Ferenc tanító szerkesztette meg a halottbúcsúztató verseket. 1959-ben az unitárius egyházközség a faluban született Pálfi J. Dénest hívta meg kántornak. A kántori teendőkkel együtt a halottbúcsúztató versek megírását és azok orgonakísérettel való előadását is vállalta. A verseket temetésről temetésre a gyászoló családok felkérésére írta. A rokoni névsor összeállításában az elhunyt valamelyik közeli hozzátartozója segített. Verseinek megírásához előzetes mintát nem alkalmazott, ám a már bejáratott formulák gyakran ismétlődnek verseiben, így hovatovább sajátos stílus alakult ki. A versek megírásához Pálfinak pár órára, olykor egy éjszakára volt szüksége. Kezdetben a verseket Csegezi Ferenc segítségével adták elő a templomban: Csegezi énekelte, Pálfi J. Dénes orgonán kísérte a verseket. Egyetlen dallamot alkalmaztak, a *Jer, temessük el a testet* kezdetű, 289. számú unitárius énekét. Az énekelt vers előadása a templomi temetési szertartás záró részét képezte. A megírt versekért Pálfi sem az egyháztól, sem a halott hozzátartozóitól nem kapott semmiféle fizetséget. De nemcsak saját faluja felkéréseinek kellett eleget tennie, a környék közelebbi és távolabbi falvairól – például Verespatakról – is felkeresték.

---

³⁸ Ld. az 1895. évi halottbúcsúztató vers megjegyzését: „E verset írta és a várfalvi unit. templomban elénekelte Ferenczi M. 1895-ben.”

³⁹ Pálfi J. Dénes (sz. 1936) közlése.

Elmondása szerint a falu lelkésze az 1980-as években kiküldött püspöki rendeletre⁴⁰ hivatkozva többször indítványozta az ilyen fajta versek megírásának és előadásának beszüntetését. Bár a hívek továbbra is igényelték volna az általa megkomponált és előadott verseket, nagy fájdalommal el kellett utasítania a felkéréseket. Ugyancsak az ő közléseiből tudjuk, hogy a lelkész úgymond riválist látott benne, leginkább ezért szorgalmazta a halottbúcsúztató versek kiiktatását. „Úgy sírtak az emberek a templomba, amiké én ezeket énekeltem, hogy jobban, mint amiké a pap prédikált. Erössen szerették az énekeket. S ez vót a nagy baj, hogy én jobban megsirattam a híveket.” Pálfi J. Dénes nemcsak az ilyen versek megírásáról mondott le, hanem egy nem régi betegségének a következtében a kántori szerepköréről is. Kántori tevékenységét 2005-ben a Passió nagypénteki eléneklésével zárta.

A várfalvi versírók sorába sorolandó Makó Sanyi cigányprímás, aki az 1960-as években írt verseket a környékbeli falvakban a temetőben hegedűkísérettel adta elő.

Aranyosrákoson is szokás volt halottbúcsúztató verset írni a temetésekre. Ezek elkészítését és előadását Makó Sanyi cigányprímás⁴¹ vállalta, aki hegedűkísérettel énekelte a verseket a temetőben a szertartás befejezését követően. Bálló Jenő (sz. 1950) közlése szerint a cigányprímás halála után a halottbúcsúztató versek megírása és előadása abbamaradt.

A gyűjtés során Péter Ilona (1932–2005) egy halottbúcsúztató verseket tartalmazó, kézírásos füzetet adott át. Nemcsak a rokonok halottbúcsúztató ver-

⁴⁰ Az egyház által meghozott döntésekkel, tiltásokkal a továbbiakban bővebben foglalkozom.

⁴¹ Makó Sanyi cigányprímás szerepköréhez hozzátartozott még a különböző ünnepi alkalmakkor való zenélés mellett a halottak-napi megemlékezésekkor a temetőben való zenélés is. Szokásban volt Aranyosrákoson minden halott sírjánál „elhúzatni” az illető halott nótáját. A faluban még mindig él az a szokás, hogy minden (férfi) személy élete során választ magának egy kedvelt nótát, amit aztán az illető sajátjaként tartanak számon. Közli Fülöp Jani (sz.1922). A folklórisztikai irodalomban két leírás is olvasható erről a szokásrendről. Keszeg V. tesz említést egy Kolozsvár környéki faluról, ahol bizonyos közforgalomban levő szövegek egyik része sajátos elosztottságban él. „*Mindenki tudja, hogy egyik férfi érdekes karácsonyi beköszöntőt ismer. Ezt azonban nem tanulják meg, vagy ha akaratlannul memorizálják, nem használják, mert az övé.*” Keszeg 2002, 113. A gyimesi csángók a hagyományból választanak maguknak olyan keserveket, amelyet a közösség magántulajdonának ismer el, s ezért más nem énekelheti. „*Keserve minden gyimesi csángónak van. A szöveget egyénien alakítják ki, ki-ki a maga sorsához, bajához, bánatához igazítva. A dallamok adottak, azokból a legkedvesebben hangzót választják ki. Így lesz a keserves mindenkinek sajátja.* / / Nem illik tehát rajta kívül másnak énekelnie.” Kósa 1989, 14.

seit másolta ide, hanem a közeli szomszédokéit is. Elmondása szerint nemcsak kedvtelésből, hanem kötelességből is gyűjtötte ezeket a verseket. Az emlékverses füzetekhez hasonlóan adta kölcsön ezeket a füzeteket (mert hogy több is volt, de egyesek már nem kerültek vissza hozzá) a faluban élő rokonoknak és szomszédoknak. Ezek a versek így funkciót váltottak, közkézen forgó olvasmányokká váltak.

Péter Ilona nemcsak gyűjtötte és másolta a verseket, hanem memorizálta is őket. Többszöri olvasásuk folytán annyira megismerte a verseket, hogy bármelyiket fel is tudta mondani. Mivel sem könyvek, sem újságok nem álltak rendelkezésére, voltaképpen egyedüli olvasmányainak tartotta ezeket.

Kövenden évtizedekkel ezelőtt szintén szokásban volt a halott verses búcsúztatása. Írott búcsúztató nem került elő, mindössze egy Tornyai Gál Margit (sz. 1950) által memorizált és elmondott búcsúztató vers töredéke ismert. A búcsúztatót Ábrahám Sanyi írta 1963-ban.

Bágyonban az 1915 és 1967 közötti évekből mindössze öt búcsúztató vers került elő. Ezek szerzői: Csép Titi, Csíki József, Ferenczi Ferenc. Csép Miklós (sz. 1923) és Anna (sz. 1938) közlése szerint a verseket orgonakisérettel Ferenczi adta elő Ferenc.

Kercsedén Bányai Pista (sz. 1932) és id. Fodor Miklós (sz. 1921) közlése szerint ez a szokás nem volt ismert, „inkább az unitáriusok körében volt elterjedve” (a falu többsége református). Az itteni reformátusokat prédikációval búcsúztatják, azután a falu legidősebb férfija rendszerint köszönő beszédet mond a lelkésznek az elvégzett szertartásért, majd a falubeliek nevében ő is búcsút mond (rendszerint rögtönzött beszéddel) a halottnak. Az itteni unitárius halottakat mindig valamelyik szomszéd faluból beszolgaló lelkész és kántor temette el; a kántor verses formában búcsúztatta a halottat a prédikációt követően. A gyűjtés során Apáczai Miklósné Daczó Katalin (sz. 1938) két *Búcsúztató füzetet* bocsátott rendelkezésemre, amelyekben két kercsedi fiatal halott temetésén elhangzott búcsúztató vers volt. Emlékezete szerint az 1940–'50-es években a rákosi születésű Korondi Ferenc énekvezér volt az, aki ezeket a verseket megírta a fiatalon elhunytak emlékére és Török János kövendi zenész segítségével a temetőben adta elő. A kántor által elmondott verset rendszerint a hat rózsaszínbe öltözött és kibontott hajú fiatal lány éneke előzte meg. Az ilyenkor elénekelt *Egy sír van a temetőben* kezdetű népdalt Török János kísérte hegedűvel. Mindössze három ilyen temetésre került sor, ezekre az alkalmakra mindig készült verses búcsúztató is.⁴²

⁴² Csak a fiatalon elhunyt személyeknek kijáró verses búcsúztatásról tesz említést Virág Magdolna is az erkediek köréből. Virág 1994, 53.

Felvincen az utóbbi időben nem búcsúztatják a halottat. Kiss Albertné Nagy Irén (sz. 1919) közléséből tudjuk, hogy a munkaviszonyban levő férfi temetésén a vállalat egyik alkalmazottja megemlékezik a halotról.

Csegezben az 1940-es években Ferenczi Ferenc beszolgáló unitárius énekvezér írta meg és adta elő orgonakísérettel a halotti búcsúztatókat. A faluból való távozása után megszűnt a búcsúztatás.⁴³

Harasztoson Király Ferenc írta évtizedekig – egészen az 1980-as évekig – a halottbúcsúztató, a lakodalmi, a konfirmálói és egyéb alkalmi verseket. Megírt verseit nem őrizte meg, a temetés lejárta után a hozzátartozóknak adta őket.

A faluból Király Ferenc egyetlen verse került elő. Visszavonulása után a faluban senki sem vállalta az ilyen fajta versek megírását. Ennek következtében a faluban történő temetésekre az illető halott valamelyik hozzátartozója írta meg a búcsúztatót.

Prózai formában írt búcsúztató az eddigi gyűjtések során csak egy került elő, 1999-ből, ennek szerzői az elhunyt rokonai voltak.

Ami az újabb gyűjtéseket illeti, előkerült egy *verespataki* halottbúcsúztató vers, amelynek szerzője Pálffy J. Dénes. A vers feltehetőleg Várfalván készült megrendelésre és Verespatakon hangzott el 1981-ben az ottani unitárius temetési szertartás keretében. Más ilyen versről nincs tudomásunk, sem az esetleges ottani versírókról.

Torockószentgyörgyről két halottbúcsúztató vers bukkant fel. Mindkettő szerzője Sándor Bálint volt unitárius lelkész.⁴⁴ Feltehetően az 1960–70-es években még ő vállalta az ilyen típusú búcsúztató versek megírását és elmondását. Mindkét vers a temetési szertartás keretében elhangzott prédikációk után következett, feltehetően a templomban.

Torockóról származik az eddig előkerült halottbúcsúztató versek legrégebbi változata. Szerzője ismeretlen. 1851 előtt íródott. A versben előforduló bibliai

---

⁴³ Magyarosi Lőrinc (sz. 1927) közlése.

⁴⁴ A lelkészek között van olyan is, aki egyik szolgálati helyéről – ahol a verses halottbúcsúztatás szokásban volt – átvitte új helyére, ahol addig nem gyakorolták. Így tett Bálint Sándor, egykori homoródjánosfalvi lelkész, aki onnan Torockószentgyörgyre távozván, ott is bevezette a verses búcsúztatókat és a szokást gyakorolta szolgálati éve alatt. Hasonlóképpen járt el a kénosi születésű Fóris Géza, aki a szokást Pipére vitte magával, ahol a szokás addig ismeretlen volt. Adorjáni 2006, 7.

utalásokról arra lehet következtetni, hogy szerzője lelkész vagy kántor lehetett. Egy világi énekeket tartalmazó füzetben maradt fenn.⁴⁵

Összegzésként az mondható el, hogy a többségükben protestáns (református, unitárius) aranyosszéki falvakban közkedvelt volt a halotti búcsúztatóknak verses formában történő alkalmazása. Ezt a műfajt többnyire a helybeli kántorok, kántortanítók, alkalmanként valamelyik cigányprímás vagy egy tehetségesebb versíró művelte és alakította az adott helyzetekhez. A több generációra visszamenő verses halottbúcsúztatás szerves részét képezte az aranyosszéki temetési szertartásnak. A szokás a múlt század második felében az egyházi tiltások következtében szűnt meg.

A protestáns egyházak viszonyulása a halotti prédikációkhoz és a halottbúcsúztató versekhez

A halottbúcsúztató versek tilalma hosszú ideje, már a 17. század óta érvényben van. A lelkészek által gyakorolt halottbúcsúztatásért az egyház a lelkész hivatali felfüggesztését helyezte kilátásba. Szemléletes példaként említhető Nyárádszentmártoni János, a torockói iskola igazgatójának esete, akit az 1680. június 22-én Kolozsváron tartott zsinat nemcsak a torockói iskolától mozdította el, hanem az egyházi szolgálattól is eltiltotta, nyomatékosan figyelmeztetvén őt arra, hogy többé verses temetési búcsúztatókat faragni ne merészeljen. („Végeztetett ezen szent zsinattól, hogy valakik innovációkat cselekszenek proprio cursu mester atyánkfiai közül, szokatlan és vallásunkkal ellenkező énekeket énekelvén a templomban ritmizálván, vagy halotti temetés felett újítván, a corpore ecclesiae, quoad functionem abscindáltassanak az egyház testületéből, amennyiben hivatalt viselnek, töröltessenek.”⁴⁶) Emiatt az idők folyamán a gyakorlat a kántorok és a parasztkántorok kezébe került át. A tiltás nyomán megszületett kompromisszum értelmében a halottbúcsúztatás gyakorlata a tulajdonképpeni *egyházi* temetési szertartás keretéből kiszorult. Halottbúcsúztató csak akkor hangozhatott el a parasztkántor szájából, amikor a lelkész már eltávozott a temetőből, a sírtól.⁴⁷ A korai tiltások okát – másokkal ellentétben – nem a kántor mint egyházi ember közreműködésében látjuk. Eddig figyelmen kívül hagyott adat szerint a nyárádszentlászlói unitárius zsinat 1635-ben részletesen intézkedett a temetés

⁴⁵ A kéziratos füzet az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának kézirattárában található, MsU 1246 jelzet alatt.

⁴⁶ Ld. Kénosi–Uzoni 2005, 494–495.

⁴⁷ Magyari 1999, 89.

rendjéről. Felszólította a híveket: időben értesítsék a lelkészt, hogy megfelelően felkészülhessen a prédikációra, ellenezték idegen lelkészek hívását a temetésre. Ajánlották még, „hogy az prédikátor az halottat az élőkötől el ne búcsúztassa.”⁴⁸ Hamarosan követik ezt a csupán nemeseket felmentő első tiltások a reformátusoknál 1638-ban és 1642-ben. „Rithmizálás pedig ne legyen, hanem ha nagy úr kívánságára...”; „a ki temetésnél több prédikációt mondand, mint a mennyi már meg van határozva, vagy rithmizál: ha pap, 3 ft bírságot fizet, ha deák, az oskolából csufosan kicsapassék.”⁴⁹ Fontos adalékot tartalmaz Pataki Istvánnak Vér Judit-hoz írt levele Teleki Mihály temetése előkészületeiről: „A búcsúnak, ha kegyelmedet szannyak, magoknak nem kell azt meg engedni. A mennyi hijjaban valóságok abban vadnak, nem illik olyan temetéshez mint az szegeny Uré leszen s jól tudom maga sem engedte volna meg maga temetésen, noha masokén el szenyvedte.”⁵⁰

Feltételezésünk szerint a búcsúztatóban a családot soroló rész okozta mindkét egyház ellenállását. A „csupán” egyetemes emberi szokást (a haldokló körül összegyűlnek búcsúvétel, utolsó rendelkezések meghallgatása, adósságok elintézése, bocsánatkérés és megbocsátás stb. céljával)⁵¹ megjelenítő, az egyedi embert főszereplővé tevő énektípus előadása a siratás lezárása után a két nagy protestáns felekezetben dogmatikailag legalábbis „problematikus” viselkedésre készítette a gyászolókat. Ehhez hasonló versek a név kiiktatásával sem kerülhettek az első protestáns énekeskönyvekbe, hiszen összeállítóik éppen az Isten szavának tekinthető, s így kanonizálható szövegtörzset szűkítésére tettek – sűrűn vitakozva! – erőfeszítéseket.⁵²

E búcsúztató-típushoz tartozó szövegek azért nem maradtak fenn nagyobb számban, mert a névre igazított darabokból egyszerű emberek esetében jóval később és sokszor csak egy példányt kaptak a gyászolók, az ő esetükben családi levéltár(os) sem segített az ilyen emlékek megőrzésében, s az ismétlődő tiltások

⁴⁸ Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára. *Protocollum Generale Consist.* TI. F.9. 1635. július 12. Nyárádszentlászló. Zsinati határozatok.

⁴⁹ H. Hubert 2004, 73.

⁵⁰ Versközlésében idézi Font 1994, 59–66.

⁵¹ A motívumok jelenlétét számtalan verstípusban (búcsúztatóban is) kimutatja Szentmártoni Szabó 2005, 375–409.

⁵² Uz Bálint testamenuma (1595) az 1635-ös lőcsei énekeskönyvben került először sajtó alá, ott a sírnál ajánlják mondani (RMNy 1628/4), s az akkor aktuális tőrés határt mutatja: Gálfi Kata búcsúztatója/búcsúja 2. része éppen csak utalásszerűen van jelen benne.

ellenére mindezeket lejegyző kántorok búcsúztatókönyveit tudomásunk szerint Rajeczkyék⁵³ óta sem gyűjtötte össze senki.

A név szerinti búcsúztatást az egyház ma is ellenzi, mivel a név szerinti búcsúztatás számos összetűzés alapja. Bizonyos családtagok, rokonok figyelmetlenségéből történő vagy a családi viták következtében szándékolt kihagyása a névsorból heves vitákat, összetűzéseket eredményezhetett.

Mint említettük, már a 17. századtól írott nyomai vannak a búcsúztatásra vonatkozó egyházi tiltásnak. Az Unitárius Egyház 1635. évi nyárádszentlászlói zsinatán a következő tiltó határozatot hozta: „A pap a halottat az élőtől ne búcsúztassa, versifikálást ne tegyen!”⁵⁴ A zsinati végzésnek a papok részéről nem sok fogantatja lehetett, mert 1744-ben újabb rendelet született. Ez a papot már állásából való felfüggesztés terhe alatt tiltja a verses búcsúztatástól, bár a törvényhozó szerv tisztában van vele, hogy a szokást nem irthatja ki: „ha pedig orator által, mesteri búcsúztató énekkel a ceremonialis halottja felett valaki elkövetetné és végeztetni kívánja – Depositio – salari nem tilalmaztatik.”⁵⁵

Az egyház fennmaradásának egyik nyilvánvaló feltétele a kultusz közös formája. Ennek megvalósítására tett próbálkozást az egyház az 1767. június 20-án, az Aranyosrákoson tartott zsinaton.⁵⁶ A cél az istentiszteletek és a különböző szertartások egységes rendjének megállapítása volt. Az aranyosrákosi zsinat által alkotott szabályzat-rendszert Szombatfalvi József közli.⁵⁷ Az általa közölt agenda „az isteni szolgálatnak az Erdélyi Unitária Eklézsiában való végbe vitelének módjait” közli, melyet „nevezetesen az eklézsiában szolgáló ministerek, papmesterek, kántor atyánkfiai tartoznak követni.” Az agenda utolsó része tárgyalja mindazokat az előírásokat, amelyeket a temetési szertartás lebonyolításakor a lelkészeknek és a kántoroknak szem előtt kell tartaniuk. Itt olvashatjuk a következő kitéletet: „A prédikátor soha ne búcsúztasson úgy hízelkedő hazug dicséretekkel is, a halottat ne dicsérje, melyet az orátor is megtartson, elég ha mások példájára mindenek előtt tudva levő virtusait emlegeti ezen meghaltnak.”⁵⁸

Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának tanára, Bölöni Mikó Lőrinc kéziratoss gyűjteményében⁵⁹ találjuk azokat a temetési szertartásokra vonatkozó ká-

⁵³ Rajeczky 1966.

⁵⁴ Boros 1932, 107–108.

⁵⁵ Boros 1932, 10.

⁵⁶ Kénosi–Uzoni–Kozma–Kozma é. n., 670.

⁵⁷ Szombatfalvi 1987, 22.

⁵⁸ Közli Szombatfalvi 1987, 24.

⁵⁹ A kéziratoss gyűjtemény lelőhelye az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára. Jelzete: 3565.

nonokat, amelyeket az Unitárius Egyház 1862-ig előírt. Az 1777. június 18-án tartott hévízi zsinat a következő kánonokat írja elő: „Sok ízben tilalmazta a Generale Consistorium, hogy egy Predicator is az halott felett, azt az élőkötől ne bucsúztassa, versificalást ne tegyen, melyel az Istennek hirdettetett igéje is homályosítatik. [...] De ha a Predicator ennyi sok izbeli és Seculumoktól fogva iteralt tilalmazások ellen megcselekedni mántul merészli, azon atyafit minden törvénybeli processus nélkül az ordinarius Tisztelt Esperest [a] Cannonici megbüntesse, és ha mégis megcselekszi, akkor az olyan vakmerő atyafíú az ecclesisi hivataltól való elszakadását várhatja.” (177. kánon). „A halottat élőkötől a pap ne búcsúztassa, s ne versificaljon, különben az esperes Canon szerént büntesse, s ha elmulasztalja, duplumot fizessen, ki erre se hajt, depositiot várhat. [...] Halott felett oratiot is tartani lehet; az orator, vagy mester énekkel búcsúztathat.” (177. kánon).

Az 1999-ben Vargyason tartott zsinaton⁶⁰ újradefiniálták az egyházi szertartások alapjául szolgáló törvényeket. A temetési szertartásra vonatkozó sorrend eszerint a következő: 1. kezdőének, 2. derekas ének, 3. ima, 4. Miatyánk, 5. közének, 6. textus-felvétel, 7. temetési beszéd, 8. utóima, 9. búcsúztató (a következő kikötéssel: a hozzátartozók kifejezett kívánságára [csak prózai búcsúztatás lehet!]). Elvi szempont: az élők búcsúznak a halottól, nem fordítva), 10. áldás, 11. záróének.

Ami a Református Egyház által előírt kánonokat illeti, ezeket a következőképpen foglalhatjuk össze:

A temetési szertartást illető 17. és 18. századi egyházi törvényekről a Kolombán Vilmos József által közzétett zsinati határozat-gyűjteményből⁶¹ szerezhetünk tudomást. Az erdélyi református temetési szokások rendezésére tett első zsinati lépés 1643-ból ismeretes. A Marosvásárhelyen tartott zsinat határozatában ez olvasható: „Templomokban és templomok körül a pápistas babonáskodás elkerülése végett, temetkezések ne történjenek.” A temetési szertartásról szóló zsinati rendeletnek viszont nem sok fogantja lehetett, ezért 1638-ban a Nagye nyeden tartott zsinaton részletes szabályt dolgoztak ki a temetés gyakorlatára. Ennek értelmében a városi polgár felett egy alkalommal lehetett csak prédikálni. A szabály alól azok a nemes- és főemberek mentesültek, akik az egyházat több adománnyal támogatták. Az általános szokássá vált ritmizálást (versbe foglalt dicséretet) meg kell szüntetni – mondja a zsinat –, de a főurak ez alól is kivételnek számítottak. A szintén szokásos orálást is – „főképpen, ha deákul van” –, el kell

⁶⁰ Ld. *Az Unitárius Egyház Istentiszteleti és Szertartási Rendjét*, 1999, 16–18.

⁶¹ Kolombán 1873, 291–292.

törölni. A latin nyelven tartott búcsúztatót csak abban az esetben engedélyezték, ha a temetésen sok a „deákul” tudó ember.

A temetési szokások szabályozása (ritmizálás, búcsúztatás, prédikációk száma) arra utal, hogy még mindig jelentős volt a katolikus befolyás.

Az 1776. évi zsinatot előkészítő főkonzisztórium-i ülésen két fontos kérdés megoldását tartották szükségesnek: az eklézsiakövetést és a halotti búcsúztatót. A püspökkel való előzetes egyeztetés után a Főkonzisztórium megoldási javaslattal fordult a zsinathoz: „mivel a (székely) gyülekezetekben a név szerinti búcsúztató miatt harag és gyűlölség származott, ezért a búcsúztatót jó lenne vagy törölni a temetési liturgiából, vagy megváltoztatni.”⁶²

Témánkba vágónak tartjuk megemlíteni Nagy Sándor református lelkésznek 1873-ban tett megjegyzését a halotti búcsúztatásra vonatkozólag: „Falun általában az a rossz szokás divatozik, hogy ha prédikációval és búcsúztatóval, vagy csak utóbbival temetnek valakit, ha mindjárt csak néhány napos csecsemő volt is a halott, legalább is egy fél ív genealógiát iratnak össze a temetkező felek, és a rektor a genealógiában leírt minden egyes személytől tartózik elbúcsúztatni a megholtat. Borzasztó munka ez! Minden egyes nevet versbe szed a rektor s hallat oly hajmeresztő verzetet, melytől undorral kell, hogy elforduljon minden nemesebb érzés. Nagyítás nélkül állítom, hogy a búcsúztatásnak ez a neme, vagyis a genealógiában megnevezett rokonok, szomszédok s más egyebektől való elbúcsúztatás legalább is egy ív verzetet foglal magába. [...] indítványozom ez alkalommal: hogy a legközelebb tartandó egyházmegyei gyűléseken töröljék el a rektorok által eddig végzett búcsúztatást, vagy legalább tiltsák be a genealógiák versbe szedését.”⁶³

A jeles és módos emberek holtteteme felett több beszédet mondtak. A szónoklat magyarul, latinul, a kolozsvári szász gyülekezet tagjai felett a 17. században németül hangzott el. A diákok nemcsak énekkel, hanem oratóiával, verssel is vettek részt a szertartásban. Ez a végtisztesség adása mellett kereseti forrás is volt számukra. „1676. nov. 14. Claris Dálnoki (János) anyja Csegezi Margit, a ki Nts Huszár Péter urhoz ment volt férjhez, meghal; hoztak 1 f. 10 drt. Temetési verseket is irtunk, melyekért adtak 2 frt.”; „1686. aug. 7. Szörös János ur temettek; adtak 1 frt. 11 drt; a versekéért heten kaptunk 14 frtot.”; „1689. aug. 26. Excellentissimus Pétsi András, hires orvos meghalt, a kit 29 én eltemettük. A tisz. Püspök ur mondott predicatiót, Clariss. Almási Mihály ur latin szónoklatot. Mi

⁶² Közli Kolumbán 1873, 293.

⁶³ Nagy 1873, 291–292.

is irtunk méltó verseket, melyekért adtak 9 frtot, a temetésért 2 frt. 11 drt.”⁶⁴ A kolozsvári kollégium diákjai az előkelőbb halottak temetésére verses búcsúztatókat írtak, mondtak, sőt olykor ki is nyomattatták. „1669. nov. 22-én Keresztesi Ferenc úr temetésén a halotti versekért nem adtak semmit, hallatlan.” 1689. május 14-én, Szentiványi (Márkos) Dániel püspök temetésére a diákok „nagyobb tisztesség okáért” halotti verseket nyomtattak. 1693. március 29-én „Tks. És nzt. Tholdalagi János úr temetésén búcsúztatót szavalt Kövendi Tamás diák egy mendicanssal váltogatva.”⁶⁵

A kánonok előírásaiból két fő ok tűnik ki, ami e „műfaj” tiltását legfőképpen indokolta: egyrészt a név szerinti búcsúztatás számos összetűzés alapjául szolgált, mivel gyakran megtörtént, hogy az összeállított genealógiákban bizonyos személyek (olykor korántsem véletlenül) kimaradtak a névsorból; másrészt ezek a búcsúbeszéd a halott nevében hangzottak el, egyes szám első személyben. Az egyház kikötései között többek között az is szerepelt, hogy ajánlott módon a búcsúztatók csak a hozzátartozók kifejezett kívánságára készülhetnek, de akkor is csak prózában. Ezek szerint az egyház már nem tette kötelezővé a búcsúztatást, kiiktatta szertartáskészletéből, elvi szempontnak meghagyván azt, hogy az élők búcsúznak a halottól.

Nem ok nélkül állítjuk tehát, hogy ezek a szigorú kikötések, feltételek az aranyosszéki verses búcsúztatók betiltásához is alapul szolgál(hat)tak. A szigorú egyházi keretek a verses búcsúztatást kiszorították a szertartásaikból, így a máig fennmaradt versek jószerevével csak emlékeztetnek az egykori temetési „repertoárra”.

A halotti búcsúztatás verses formája két szempontból is problematikusnak tűnik: egyrészt megléte gondot jelentett a lelkésznek, a kántornak az egyházi tiltás miatt, másrészt elmaradása okozott mással betölthetetlen űrt a búcsúztatást igénylő hívek számára.

Az aranyosszéki verses halotti búcsúztatók kontextusai

A kommunikáció írott termékei minden egyéni élet folyamán felhalmozódnak a személyes környezetben, jelenlétük vagy elháríthatatlan vagy nélkülözhe-

⁶⁴ Közli Benczédi 1886, 354–356; 1887, 116–120, 250–253. Az egykori Küküllői Unitárius Egyházkör 1816. évi vagyonszeírása egyházközségként felsorolja, hogy a temetési búcsúztatásért a mesterek mennyi fizetést kaptak. Ld. ehhez *Egyházköri vagyonszeírás*. 1816: 18, 20, 41, 60, 72, 78, 91, 114.

⁶⁵ Benczédi 1886, 354–356; 1887, 116–120, 250–253.

tetlen, akárcsak termelésük vagy birtoklásuk.⁶⁶ A nemzedékek között hagyományozott iratok is jelzik a generációk egymáshoz való tartozását, viszonyát, hiszen nemcsak földet, házat lehet örökölni, hanem iratokat is. A meglévő iratokkal védjük, bizonyítjuk tulajdonjogunkat, de ugyanakkor a családi emlékezetet is óvjuk az eróziótól.

A(z) (vers)íráshoz mint életaktushoz, a kész termékhez mint halmozódó szövegtárgyhoz való közeledéskor érdemes bizonyos kérdésekre választ keresni: milyen szövegtárgyak épülnek be az egyén környezetébe, milyen normák szabályozzák az írott szövegekhez való viszonyulást, milyen szerepet játszik az írott szöveg az egyén élet(ter)ében, meddig és mikor „termel” valaki írott szövegeket, milyen céllal születnek az írott szövegek? stb.

Mind az éves kalendáriumnak, mind az emberi életpályának megvannak azok az állomásai, alkalmi, amelyeknek keretében egy-egy beszédesemény írásban realizálódik. Ilyen „rituális” szövegek íródnak születéskor (születési bizonyítvány), keresztelekorkor (keresztlevél), konfirmációkor (konfirmációi emléklap), házasságkötéskor (házassági bizonyítvány), elhalálozáskor (orvosi tanúsítvány, halotti bizonyítvány). Ezek az egzisztenciális események viszont fellendítik a más típusú, kevésbé hivatalos szövegek létrehozását is.

A haláleseményt követően több ilyen írásmű is létrejöhet: temetési prédikáció, halottbúcsúztató vers, gyászjelentő, sírfelirat, koszorúfelirat stb. Mindezek az iratok féltve őrzött dokumentumai egy utódszemélynek vagy -családnak, mindezek az elhunytól bizonyítanak valamit, de főképp azt, hogy ezen iratok által része, részese marad közvetlen környezetének, társadalmának, közösségének. Identitása újból hitelt nyer általuk: léteznek az iratok, tehát létezett ő maga is.

Mivel e szövegek megírásához nem mindenki rendelkezett a kellő kvalitásokkal (írni tudás, olvasható írásmód, tárgyilagosság, szakszerűség, kreativitás), a közösség esetenként egy-két tehetséges személyre („specialistára”) bízta megírásukat. E szerep gyakorlása olykor anyagi hasznot is hozott, de tekintélyt mindenképp. Az írás tekintélye szerzője, írója személyétől többnyire növekszik (de akár fordítva is történhet). Aranyosrákoson a halottbúcsúztató verseket író személyek egyike cigány nemzetiségű volt, aki tekintélyét tehetséges zenész mivolta mellett épp az ilyen jellegű tevékenységgel is kivívta. Íme az egyik falubelijének rá vonatkozó megjegyzése: „Há ki gondolta vóna, hogy ez a cigány ilyen jól tud költeni is!”⁶⁷

⁶⁶ Keszeg 1998, 589.

⁶⁷ Kolozsi Tünde (sz. 1967) közlése.

Az egyes halottbúcsúztató versek rendszerint ellenállnak egy koherens tipológiába való besorolásnak, illetve valamilyen tiszta műfajba⁶⁸ való berekesztésnek.

Néhány esetben az írás mágikus funkciót gerjeszt, ezáltal a környezet bántatlan használatát, az esemény optimális kimenetelét biztosítja. A halottbúcsúztató vers a lakóteret kitöltő többi szöveghez hasonlóan (háziáldás, gyászjelentés, illetve különböző típusú fényképek) mágikus elemet tartalmaz. Az elhunyt lelkének a nyugalomát a család/kántor a szövegbe fogalmazott fohással, kívánsággal („Nyugodjál békében”, „Álmod ne zavarja semmi”) is biztosítani kívánja.

A halottbúcsúztató verseket az esztétikai funkció is meghatározza (szövegszerkesztés, betűtípusok, a lapon való elhelyezés, a lapszék díszei, ugyanakkor a lakótérben való elhelyezése fokozni kívánja az esztétikai hatást).

Az emlékvershez, a gyászjelentőhöz hasonlóan a halottbúcsúztató versek szövegét is poétikai, stilisztikai normák irányítják.

Folytonos a szövegek funkciók szerinti átértékelődése; ugyanazon szöveg egyidejűleg több funkciót is betölthet. A verses búcsúztató mágikus, rituális, esztétikai funkciója mellett a magánszférában tölt be szerepet. E szövegek tartalomhordozó tárgyakként épülnek be az egyéni környezetbe. A búcsúztató vers mint *fétis* is értelmezhető: nem önmagában van értéke, hanem *tulajdonított értéke* van: „személyre szabott” jelentés hordozója. A halotti verses búcsúztatók *kultuszt* teremtenek, amivel lelegitimálják a valóságot; megírt szövegekként nem lehet megkérdőjelezni őket, „vitába szállni” velük.

Ma már közhelyszámba megy, hogy a szövegeknek – a tárgyakhoz hasonlóan – utóéletük van. Másodlagos kontextusba, tárgye gyűttesbe, *tárgypopulációba*⁶⁹ illeszkednek, eredeti rendeltetésüktől eltérő funkcióban használják őket. A halottbúcsúztató versek a temetési szertartás keretéből mint *elsődleges kontextusból* átépülnek egy *másodlagos, tárgyi, textuális kontextusba*. Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek mint akusztikai életet élő szövegek előbb-utóbb vizuális, olvasható, megtekinthető szövegtárggyá válnak, a leszármazottak látható életterébe tevődnek át.

Kivitelezésükben eltérések vannak. A nyomdában sokszorosított (50–100 példányban nyomtatott) halottbúcsúztató versek a gyászjelentőkhöz hasonlóan gyászkeretes megformálásban váltak népszerűvé a 20. század első felében. Több

⁶⁸ Halottas költészetünk műfaji átmeneteinek vizsgálatát Katona Imre végezte el. Katona 1982, 133.

⁶⁹ Hoffer Tamás elmélete alapján nemcsak az emberek élnek egy társadalomban, hanem a tárgyak, a szövegek is. Hoffer 1983, 39–64.

faluban is emlékeznek arra (Várfalva, Harasztos), hogy a rokonok, a szomszédok halottbúcsúztató versei rámba téve huzamosabb ideig a falon voltak elhelyezve.⁷⁰

A múlt század közepétől a nagy példányszámú sokszorosítás gyakorlata megszűnt. Változatlanul fennállt viszont, hogy a vers megírója eljuttatta a verset a gyászoló családhoz. Mivel már csak kevés példány (olykor csak egy-kettő) készült belőlük, terjedésük leállt, illetve más úton indult be. A családban őrzött szövegeket – akár a használati tárgyakat – kölcsönözni lehetett. A közeli családtagok, de más falubeliek, szomszédok is, elolvasás, lemásolás, megtanulás végett kölcsön kérték egymástól. A vers így épülhetett be egy másodlagos kontextusba, a megőrzésre méltó iratok közé.

A családi irattárak a paraszti öntudat növekedésével állnak összefüggésben. Érdekes kísérlet volna a családi irattárak, az ott őrzött iratok feltérképezése.⁷¹ Valószínűleg arról győződnék meg, hogy a dokumentumok egyik része közszemlére van állítva, a másik részét viszont elrejtve, elzárva őrzik, azokat, amelyeket vélhetőleg lopás, rongálás, hamisítás fenyegethet.

Az efféle féltve őrzött iratok között találjuk az aranyosszéki halottbúcsúztató verseket is. Közvetlen környezetükben ott találjuk a kéziratos könyveket, a családi leveleket, az emlékverses füzeteket, az ételreceptes füzeteket, a különböző adóhivatalok számláit, a különböző gazdasági naplókat, szórólapokat (gyászjelentők, kicsengetési kártyák, esküvői meghívók), a nyomtatványokat (szépirodalmi könyvek, folyóiratok, újságok), a vallásos élet gyakorlásában nélkülözhetetlen énekeskönyveket, bibliákat. A sor egyénektől és családotoktól függően változik.

Hogy ezek a versek „utólagos olvasottsággal” is rendelkeznek, arról a szövegek előfordulásainak szöveggörnyezete győz meg; ami már nem a halottat szólítja meg, hanem olvasóját. Ezt a Galíciában, 1915-ben elhunyt bágyoni Vásárhelyi Mihály kéziratos halottbúcsúztatójára írt feljegyzés bizonyítja: „A ki azt elolvasa a / szeméből köny csorduljon”. Ugyanezt bizonyítja egy 19. századi torockói kéziratos verses füzet, amelynek borítójára a gyűjtője a következőt írta: „Én magam... [a név kitörölve] / Ki ez könyvet bírom / Melyben bizonyosságul / Nevemet bé irom / Ha el tévelydik / Kedves jó barátom / szolgáltasd kezemre... [a név kitörölve]”.⁷²

⁷⁰ Közli Keszeg 2002, 177.

⁷¹ Aranyosszéken mindössze a mészköi Gálfy Eszter teljes szöveggörnyezete lett alátvetve egy ilyen jellegű vizsgálatnak. Ld. Keszeg 1998.

⁷² Közli Keszeg 2004, 220.

A füzet olvasmányként terjedhetett, tulajdonosa nevének bejegyzésével próbálta megvédeni az elkallódástól.

Gyűjtéseim során a kezembe került halottbúcsúztató verseket tartalmazó kéziratos füzetek borítóján ugyancsak ott lehetett találni a tulajdonosok nevét, a falu nevét, a másolás dátumát: „Búcsúztató füzet. / Daczó Katalin / Kercsed. 1951. X. 8-án”. Érdekesnek tűnik más szempontból is a Kercseden fellelt kéziratos füzet. Az itt szereplő halottbúcsúztató vers együtt szerepel a tulajdonos által katonai szolgálata idején írt emlékversekkel, ezek egy helyre lettek másolva, egyazon szövegkörnyezetet alkotva. Az eredetileg ceruzával bemásolt szövegek utólagos olvasására az enged következtetni, hogy a szövegen más színnel, más írószerral javítások, korrekciók láthatók. Következtetésként elmondható, hogy műfajuktól, hangnemüktől, terjedelmüktől, keltezésüktől teljesen távol eső szövegek kerül(het)nek egyazon szövegcsoporthoz, egyetlen esetleges feltétellel: hogy egyazon személy szövegeit, „szövegpopulációját” alkossák. Erre enged következtetni az a gyakorlat is, amely a szövegek szabad terjedését eredményezi. Minden szövegmásolónak azonos a célja: a közösségben forgalomban lévő szövegekből minél többet elsajátítani, a másolás által magáévá tenni, mindenkinek a saját „szövegpopulációját” kialakítani.

Hogy ezek a szövegek nemcsak elolvasás végett lettek kölcsönözve, hanem megtanulás végett is, arról az egyik aranyosrákosi gyűjtésem során győződtem meg. Ekkor tapasztaltam, hogy ezek a szövegek folklorizálódnak, variánsokban kezdenek forgalomba kerülni. Az egyik idős adatközlőm magányában, unalmában mindig elővette az általa összemásolt halottbúcsúztatókat és olvasgatta, javítgatta ezeket. Gyakori olvasásuk következtében sikerült megtanulnia mind-egyiket, és bármikor felmondani, azok mindegyik változatával együtt!

A bejegyzések hitelesíteni próbálták tulajdonosaikat, védelmezni kívánták az összegyűjtött verseket az „idegen tulajdonba” jutástól. Hasonló szerepet hivatottak betölteni a paraszti tárgykészletben a bizonyos textíliákra rávarrt monogramok, a családi tulajdonban lévő könyvek kezdő lapjaira beírt nevek, a mezőgazdasági munkákhoz szükséges eszközökre vésett név-kezdőbetűk.

A halottbúcsúztató versek családi olvasmányként is betöltik szerepüket, de nincs kizárva szabad terjedésük, „fogyasztásuk” szűkebb-tágabb társadalmi körökben. Különböző korszakok különbözőképpen viszonyulnak majd ezekhez, folytonosan (re)aktivizálni tudják majd a családi irattárat. A soron következő nemzedékek, unokák családi olvasmányként fogják a verseket olvasni, esetleg újabb (szöveg)környezetbe helyezve majd ezeket.

Következtetések helyett

Dolgozatomban végigkövettem mindazokat a problémákat, amelyek a halottbúcsúztató vers műfajának a vizsgálata során felmerültek, ezekből próbálva olyan jelentéseket leszűrni, amelyek magyarázatul szolgálhatnak a felvetett kérdésekre.

A vizsgálódás nyomán nem kívántam általános érvényű következtetéseket levonni, nem volt módomban a teljes erdélyi területet sem lefedni, hanem ennek egyik régióját, tájegységét, az *aranyosszékit*. Ebből az alapállásból kiindulva, a már begyűjtött és megvizsgált szövegekből következtetve kívántam kiterjesztett vizsgálatot végezni a halottbúcsúztató vers műfaji sajátosságait illetően. A kijelentések és feltételezések nem tekinthetőek végérvényeseknek, nem is ez volt a célom, hanem egy adott terület, egy adott kulturális környezet, egy kijelölt/kijelölhető időintervallum közötti szellemi hozadéknak az áttekintése, az alakulási folyamatának a tettenérése.

Vizsgálódásommal annak a néprajzi tájegységnek a szellemi örökségét kívántam megismerni/megismertetni, amelynek akarva-akaratlanul részese vagyok, és amely iránt tisztelettel és megbecsüléssel tartozom. Arra kívántam leginkább választ találni, miben érhető tetten az a szellemi hagyaték, amit *aranyosszéki*ként tartunk számon.

Irodalom

1816 *Egyházköri vagyonszezárs.* 18., 20., 41., 60., 72., 78., 91., 114.

1999 *Az Unitárius Egyház Istentiszteleti és Szertartási Rendje.* 16-18.

Adorjáni Rudolf Károly

2006 *Lukács Sándor ravai búcsúztatói 1930–1938 között.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Apor Péter

1982 *Metamorphosis Transylvaniae.* In: *Magyar emlékirók. 16–18. század.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Assmann, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés, és politikai identitás a korai magaskultúrában.* Bp.

Balázs Lajos

1995 *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Csíkszereda.

Bartha Elek

1995 *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában I-II.*, Debrecen.

Benczédi Gergely

1886 Unitárius halottak és temetések 1668-1678. In: *Keresztény Magvető* XXI. (6) 354-356. Kolozsvár.

1887 Unitárius halottak és temetések 1678-1692. In: *Keresztény Magvető* XXII. (2) 116-120; (4) 250-253. Kolozsvár.

Boros György

1932 Szerartások és vallási szokások az unitárius egyházban. Cluj-Kolozsvár.

Bosnyák Sándor

1984 A bukovinai magyarok hitvilága. In: *MTA Néprajzi Kutató Csoport. Folklor Archívum* 16. Bp.

Bököni Mikó Lőrincz

é. n. *Az Unitárius vallás közönség Egyházi törvényei 1862-ig.* Kézirat.

Csete Balázs

1942 Temetés a kalotaszegi Nyárszón. In: *Ethnographia*

Font Zsuzsa

1994 Epicedium Michaelis Teleki. In: red. Ioan Chiorean: *De la umanism la luminism*, Târgu Mureș, 59-66.

Forrai Ibolya

1987 Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél. In: *Néprajzi közlemények*. Bp.

H. Hubert Gabriella

1980–1981 A XVI. századi protestáns népének mint műfaj In: *Néprajz és Nyelvtudomány*, 38., 339-363.

2004 régi magyar gyülekezeti ének In: *Historia Litteraria*, 17.

Hankiss Ágnes

1980 Én-ontológiák. Az élettörténet mitologikus áthangolása. In: Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.): *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat II.* Bp. 30-38.

Hofer Tamás

1983 A „tárgyak elméletéhez”. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. XIII. 39-64.

Ipolyi Arnold

1854 *Magyar Mythológia*. Bp.

Jankó János

1893 *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány*. Bp.

Jung Károly

1978 *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. / Újvidék /*

Katona Imre

1982 Halottasének- költészetünk tiszta és átmeneti műfajai. In: *Előmunkálatok a Magyarság néprajzához. 10.* 133-144.

Károly S. László

1977 „Jaj nekem, szomorú életem!” A szövegformulák főbb típusai siratóénekeinkben. In: *Népi Kultúra- Népi Társadalom. IX.* 307-328.

Kecskeméti Gábor – Nováky Hajnalka

1988 *Magyar nyelvű halotti beszédek a 17. századból.* Bp.

Keszeg Vilmos

1998 Írott szövegek egy személy életrében. Esetelemzés. In: *Ethnographia. 109. (2.)* 589-628.

1991 *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken.* Kriterion, Bukarest.

1999 Századeleji gyászjelentő lapok. In: *KJNT. Évkönyve 7.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 95-110.

2000a A hiedelem. Esemény és szöveg. In: *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára 1.* Bp.203-209.

2000b Szövegtípusok, szövegfunkciók és íráshasználat az aranyosszéki temetési szertartásban. In: Cseri M. – Kósa L. – T. Bereczki I. (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón.* Szentendre.131-164.

2002a *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok.* Komp-Press. Kolozsvár.

2002b A genealógiai emlékezet szervezése. In: Árva Judit – Gyarmati János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tabula könyvek 3.* Néprajzi Múzeum. Bp. 172-212.

2004a A lokális ballada: beszédmód és kontextus. In: Andrásfalvi B. – Domokos M. – Nagy I. (szerk.): *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára III.* L' Harmattan. Bp. 295-324.

2004b *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely.

Kénosi Tózsér János – Uzoni Fosztó István – Kozma Mihály – Kozma Gergely

é. n. *Historia ecclesiastica Transylvano-unitaria III.* 670.

Kénosi Tózsér János – Uzoni Fosztó István

2005 *Az Erdélyi Unitárius Egyház Története I.* (ford.): Márkos Albert. Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1. Kolozsvár. 494-495.

Kolumbán Vilmos József

2002 Zsinati határozatok a temetés ügyében. In: *A törvényhozó egyház*. 88-95.

K. Kovács László

1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Kolozsvár.

Kósa László

1989 A gyimesi csángók hagyományos élete. In: KALLÓS Zoltán – MARTIN György: *Tegnap Gyimesben jártam. Gyimesvölgyi lírai dalok*. Bp. 5-15.

Kriston Vizi József

1982 A szöveges falvédőkről, avagy egy folklórjelenség körüljárása. In: *Folk-lór, Társadalom, Művészet*. (10-11). 246-253.

Kríza Ildikó

1993 *Felsőnyéki halotti búcsúztatók*. Bp.

Kunt Ernő

1987 *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Bp.

Lejeune, Philippe

1987 Peut-on innover en autobiographie? In: *L' autobiographie 6, Rencontres psychanalytiques d'Aix-en-Provence*, Les Belles Lettres, Paris. 66-100.

2002 *Definir l'autoboigraphie*.

Lengyel László

é. n. Hervadhatatlan koszorú. In: Kovács Ákos (szerk.): *Haláljelek*. Liget. 56-61.

Lükő Gábor

1969–1970 Balassi Bálint búcsúja In: *A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve*. VIII, 221-224.

Madas Edit

2002 *Középkori prédikációirodalmunk történetéből. A kezdetektől a XIV. század elejéig*, Csokonai Universitas Könyvtár, Debrecen, 117.

Magyari Etelka

1999 Halotti búcsúztató a bánági Újszentesen. In: *KJNT Évkönyve 7. Kriza János Néprajzi Társaság*, Kolozsvár. 89-94.

de Man, Paul

1997 Az önéletrajz mint arcrongálás. In: *Pompeji*.(2-3). 93-107.

Mészáros István

1988 A falusi tanító feladatkörének kibővülése a 18. században. In: Hopp Lajos – Köllös Imola – Voigt Vilmos (szerk.): *A megváltozott hagyomány*. Bp. 111–121.

Nagy Jenő

1942 Temetés, temető, halotti tor a kalotaszegi Magyarvalkón. In: *Ethnographia*. 132-143.

Nagy Ödön

1992 Temetési szokások a Maros megyei református gyülekezetben. In: *Néprajzi Látóhatár 1. (3-4)*. 53-63.

Nagy Sándor

1873 Halotti búcsúztatás. In: *Erdélyi Protestáns Közlöny. Egyházi és iskolai hetilap.* (Szeptemberi szám). Kolozsvár. 291-292.

Orbán Balázs

1871 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból. V. Aranyosszék.* Pest.

Péterfy László

1977 Faragott sírkövek és díszítmények a nagykendi temetőben. In: *Folklor archívum 7.* 79-163.

Rajacic Ágnes

2002 Önéletírás és innováció, avagy lehetünk-e önmagunk? In: *Helikon. XLVIII. (3)*. 317-322.

Rajeczky Benjámín – Kiss Lajos

1966 Siratók, In.: *A magyar Népzene Tára V.*, Bp.

Szedrei Janka – Tátrai Zsuzsanna

1979 Halott búcsúztatása. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II.* Akadémiai Kiadó, Bp. 437-438.

Szentmártoni Szabó Géza

2005 Balassi búcsúverse és a prosopopeia a 17-18. század magyar nyelvű költészetében. In: Ötvös P. – Pap B. – Szilasi L. – Vadai I. (szerk.) *A magyar költészet műfajai és formátípusai a 17. században*, Szeged, 375-409.

Szombatfalvi József

1987 Egy 18. századi szabályzat az erdélyi unitárius istentisztelet és szertartások végzéséről. In: *Keresztény Magvető.* 93. Kolozsvár. 22-33.

Tengelyi László 1998 Élettörténet és önazonosság. In: *Holmi.* 10. (4). 525-543.

Ujváry Zoltán

1975 *Varia folcloristica.* Debrecen. 137-155.

Vasas Samu – Salamon Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek.* Bp.

Virág Magdolna

1994 *Temetés a Tövisháton. Haldoklóhoz, halotthoz és temetőhöz kapcsolódó szokások és hiedelmek három szilágysági faluban.* Debrecen.

Z. Varga Zoltán

2002 Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése. In: *Helikon. XLVIII. (3)*. 247-257.

Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek adattára

(... Szilvia búcsúztatója)

.....

3. Nincsen násznagy, nincsen vőfőj,
Mert a halál a völegény,
Aki ötet el jegyezte,
Ijen az ő vendégsége.

4. Istenem hát mi az élet,
Ha az ifju sem remélhet.
Hiszen ijen ez a világ,
Sokat ígér, keveset ad.

5. Neked is volt reménységed,
Völegényed sirva keres.
Nem lehetek boldogok,
Mert a halál elválasztott.

6. Elrabolt téged a halál,
Pedig még szorgalmas voltál.
Mikor menyasszony lehetnél,
Hervat ajkad búcsút beszél.

7. Édes apám, édes anyám,
Kik híven vigyáztatok reám,
Köszönöm a hűségeteket
Az Isten vigasztajon meg.

8. Hogy ha szot fogadtam volna,
Nem lenék most koporsóban.
Meg halgatnám de már késő,
Ütött órám a legvégsőt.

9. Különösen bátyám Sándor,
Kivánom én mint egy vándor,
Ne talájon gojó téged,
Gondviselhesd szüleimet.

10. Testvéreim egyen egyen,
Ha testvéretek már nincsen,
Aszt kívánom én tenéktek,
Mindig boldogok legyetek.

11. Amér nem vagyok kösztetek,
Szüleimre üggyejetek,
Vigasztajátok ti őket.
Mert tőlem már nem lehet!

12. Közeli és távoli rokonok,
Sogoraim s jó szomszédok.
Én már csak voltam kösztetek,
Köszönöm hogy szeretetek.

13. Szép ifju ság s lány barátok.
Itt hagyot már Szilviátok.
Minden ami kedves néktek,
A virág s az életetek.

14. Ember világ földi élet.
És ti unoka testvérek.
Ne vágyjatok korán nyilni.
Idő előtt elhervadni.

15. Isten véled már Szilvia,
Lelked fönnt a menyországba,
De a tested sirba pihen,
Pihenésed legyen csöndes!

16. Könnyü legyen a föld hantja,
Csöndes a szelő fuvalma,
Ne zavarják sirod álmát,
Nyugogy békén jó éjszakát.

Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás, Aranyosrákos, 1950-es évek

(Rácz János búcsúztatója)

1. Hiába süt a nap sugara
Rácz Mihályné ablakára
Hiába dalol a kis madár,
Boldogságot ablakinál.

2. Már hosz idő otta
Szomoru volt minden óra.
Jó hosszu ideig látott
Egy hervadott szépvirágott.

3. Ez a szép virág Rácz Jani
Sirasátok meg érdemli.
Nem volt bűne nem volt vétke,
Szomoru volt ifju élete.

4. Csak szenvedett csak hervadott.
Pedig milyen szép fiu volt.
Mikor vőlegény lehetett.
Őrökre el kelet menie.

5. Isten véled édes anyám.
Fel találtam édes apám.
Keten ímátkozunk érted.
Hogy legyen boldog életed.

6. Testvéreim arra kérlek.
Jó anyámra ügyejetek.
Vigasztaljátok ti öttet.
Mert tőlem többé nem lehet.

7. Közeli s távoli rokonok.
Sorsom ti is sajnájátok.
Könyes szemel nésztek én rám.
S fájlaltátok hogy hervadám.

8. Sulyos nyavaját szenvedtem.
Ot kaptam én a harc téren.
Anak is vége let látom.
Jó rokonok Isten áldjon.

9. Ifju legények és lányok.
Itt hagyot már Rácz Janitok.
S minden ami kedves néktek.
A virág s az életetek.

10. Mert az idő télre jár már.
El költözöt némely madár.
Le hulot a fának levele.
Ifju életem lehulot vele.

11. El hervadot már az életem.
E sír let virág cserepem.
Én siromban elporladok.
De ti legyet boldogok.

12. Ifju legény Isten veled.
Legyen csendes pihenésed.
Ott a fényes menyországba.
Lész örökös boldogságba.

Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás, Aranyosrákos, 1944

(Csoma Ilonka búcsúztatója) (változat)

1. De szomorú menyegző ez
Mikor egy lány így megy férhez.
Mindt Csoma Ilonka megyen.
Hogy lak heje a sír legyen.

2. Nézétek meg ifjú lányok.
Csoma Ilus jó leány volt.
De az anya el kergete,
Így lett szegénkének vége,

3. Három éjszaka és hat napon.
Szegény lányka bujdokolt.
De tovább már nem bírhatta.
Haza került de meg fagyva.

4. Gönci Anna nyisd kapudot,
Haza hozták jó lányadat.
Haza hozták de meg halva.
Hajuk hogy szol bucsuszava.

5. Először is édes anyám,
Mért bántál vélem gorombán.
Hiszen én jó leányad voltam.
Minden szavad megfogatom.

6. Oha édes apám élne.
Nem lenék most el temetve.
Mert ő jó édes apa volt
Soha nem gorombáskodott.

7. Nem is bucsuzhatom tőled.
Mert te tőlem nem érdemled.
Amér fel neveltél engem.
Fizesen meg a jó Isten.

8. Testvéreim egyen egyen.
Jó testvéretek már nincsen.
Keveset voltam köztetek.
De addig is szeretellek.

9. Arra kérlek én titeket.
Egymást mindig szeresétek.
Fogadjátok meg a jó szót.
Mert csak úgy lesztek boldogok.

10. Nagy nénéim s jó nagy anyám.
Fel találtam édes apám.
Ketten imádkozunk értek.
Legyen boldog az életek.

11. Közzel s távoli rokonok.
Jó tevőim s jó szomszédok.
Én már csak voltam köztetek.
Köszönöm hogy szerettetek.

12. Szép ifjuság s lány barátok.
Itt hagyott már Iluskátok.
Minden ami kedves néktek.
A virág s az életek.

13. Hijába lesz a kikelet.
Mert én nem leszk köztetek.
Hijába lesz a madár dal.
Mert én aszt már nem halom.

14. El enyészet az életem.
E sír lett virág cserepem.
Én síromban el porladom.
De ti legyetek boldogok.

15. El bucsusztál szelíd lélek.
Legyen csendes pihenésed.
Lelked pedig menyországban.
Legyen örök boldogságban.

16. Könyü legyen a sír hantja.
Csendes a szellő fuvalma.
Ne zavarják sirod álmát.
Nyugodj békén jó éj szakát.

Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás, Aranyosrákos, 1950

(Bíró Balázs búcsúztatója)

1 Temetésről szol az ének.
Temetőbe kit kísérnek.
Egy jó férjet s édes apát.
S jó barátot Bíró Balázs.

7. Ülő furo és kalapács.
Nem kongatja Biro Balázs
Nem éget ő már több szemet.
Most hiába vete meg.

2 Istenem hát mi az élet.
Ha már senki sem remélhet.
Nem tudja mejik orába.
Kerülhet a koporsoba.

8. Mert ahogy a feleken jöt.
A motora össze ütöt.
Ösze törte izét csontját.
Halgasuk meg bucsuszavát.

3. Bíró Balázs is így jára.
Element széné Kolozsvára.
S ahogy haza felé jöve.
Egy nagy motor össze törte.

9. Először is feleségem.
Mikor othonrol eljöttem.
Nem gondoltam esztet soha.
Hogy halva hoznak haza.

4. Bíró Dénes nyisd kapudot.
Haza hoszták Balázs fiad.
Haza hoszták de meg halva.
S most itt van a sötét sírba.

10. Rád marat a négy árva.
Egyiknek sincs édes apja.
Nincsen már kenyér keresőjek.
Isten tudja mi lesz velek.

5. Nekünk pedig fáj a szivünk.
Ha ijén embert temetünk.
Mijen Bíró Balázs vala.
Nem vétet senkinek soha.

11. De te azért ne csügedjél.
Megsegít az Isten ne féj.
Mert ő mindenek atyja.
Özvegy s árva gyámol atyja.

6. Szorgalmas ember volt.
Mert neki nagy családja volt.
De amit a kezébe vet.
Meg csinálta ahogy kelet.

12. Gyermekeim mind a négyen.
Édes apátok már nincsen.
Fogadjátok meg a jó szot.
Mert csak így lesztek boldogok.

13. Különösen fíjam János.
Te ne légy soha hiányos.
Fogadj szot édes anyádnak.
Ne had ha csügedni látod.

14. Fodor Dénes és Farkas Béla.
Együt mentünk Kolozsvára.
De én nem jöhetem haza.
O nem csak koporsoba.

15. Áldjon meg azért az Isten.
Nem hagyatok az út szélén.
Hanem ti haza hoztatok.
Köszönöm a joságotok.

16. El bucsusztál szelíd lélek.
A feleken nem lehetet.
Pihený it az anya földbe.
Pihenésed csendes legyen..

Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás, Aranyosrákos, 1952.

(Fodor Dénes búcsúztatója)

1. Fehérbe van a természet.
Nincsen kösztünk Fodor Dénes.
El távozott oj hazába.
Hol nincsen senkinek fájdalma.

2. Nagy fájdalma volt nekije.
El ment Marosvásárhejre.
Hogy gyógyítsák ott meg ötet.
De életed elenyészet.

3. Alig egy hetig volt oda.
Nagy fájdalmak közöt meg halt.
Ó mert hogyha nincsen élet.
Ott az orvos nem segitthet.

4. Hiába sütöt a nap sugár.
Az ő halvány arczára.
Hiába dalolt a kis madár.
Boldogságot ablakinál.

5. Isten tudja hogy miota.
Szomorú volt minden ora.
Csak szenvedett csak hervadott.
Mert neki nagy bánata volt.

6. Nem volt rozsás az élete.
Szomorú volt özvegysége.
Titkon türte a fájdalmát.
Halgassák meg bucsuszavát.

7. Édes apám s testvéreim.
És ti árva gyermekeim.
Én már csak voltam kösztetek.
Köszönöm hogy szerettetek.

8. Hozzátok már nem mehetek.
Több csomagot nem vihetek.
Fogadjátok meg a jó szot.
Hogy lehessetek boldogok.

9. Nincs nektek édes apátok.
Ki gondot visejen rátok.
Bízatok a jó Istenbe.
Mert ő nem hagy el sohasem.

10. Ugy szerettem volna élni.
És titeket el rendezni.
De életemnek vége lett.
Gyermekeim Isten álgyon meg.

11. Testvéreim egyen egyen.
Jo testvéretek már nincsen.
Nem voltam roszul vélletek.
Isten álgyon meg titeket.

12. Ők voltak nekem mindenem.
Amíg éltem értek éltem.
De életem el enyészett.
Isten álgyon meg titeket.

13. Édes apám s második anyám.
Tisem voltatok rossz hozám.
Köszönóm hogy szeretetek.
Isten álgyon meg titeket.

14. Közel s távoli rokonok.
Sorsom ti is sajnáltátok.
Könyes szemel néstetek rám.
S fájlaltátok hogy hervadám.

15. Sogoróm s jó barátok.
Ángyaim és jó szomszédok.
Én már csak voltam kósztetek.
Köszönóm hogy szeretetek.

16. Ember világ s földi élet.
És ti unoka testvérek.
Az életem be végesztem.
Fodor Dénes volt a nevem.

17. El bucsusztál szelídlélek.
Legyen csendes pihenésed.
Lelked pedig menyországba.
Éjen örök boldogságba.

*Szerzője: Makó Sanyi cigányprimás,
Aranyosrákos, 1958*

(Csongvai Pál búcsúztatója)

1. Szomoruan sohajt szívünk.
Csongvai Pállt el temetük.
Elég fiatalon halt meg.
Alig volt huszon hat éves.

2. Sohajtozott szomoruan.
Ő tutta hogy meg kel hajon.
Éreszte hogy neki vége.
Mert beteg volt a tüdője.

3. Fogozot ő fühez fáház.
De nem kapott orvosságot.
Hiába volt a gond viselés.
Még is el vesztete az életét.

4. Elég az hogy ő már nem él.
Hervatt ajak buscut beszél.
Azokhoz kiket szeretet.
A kik gondviselték őtet.

5. Először is édes apám.
Fel találtam édes anyám.
Keten imátkozunk érted.
Legyen boldog öregséged.

6. Amiért fel neveltél engem.
Fizesen meg a jó Isten.
Adjon neked egéseget.
Édes apám Isten véled.

7. Testvéreim egyen egyen.
Pali testvéretek már nincsen.
Nem voltam rosszul veletek.
Köszönöm hogy szeretetek.

8. Közel s távoli rokonok.
Sorsom ti is sajnáltátok.
Könyes szemel nésztek rám.
S fájlaltátok hogy hervadám.

9. Különösön Balog Györgyöm.
Joságodat már köszönöm.
Álgyon téged az Isten.
Mert te sok jot tetél velem.

10. Ifju legények és lányok.
Töb lávelit nem csinálók.
Mindeneket bevégesztem.
E sir let virág cserepem.

11. Látjátok hogy mi let velem.
Meg kelet már halni nekem.
Én siromban el porladok.
De ti legyetek boldogok.

12. Vígýázatok magatokra.
Míg nyílik életek virága.
Ne vágyatok korán nyilni.
Idő elöt el hervadni.

13. El bucsusztál szelid lélek.
Nem voltál te rosz senkihez.
Hozsas volt a beteg séged.
Legyen csendes pihenésed.

*Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás,
Aranyosrákos, 1952.*

(Gadó Zsiga búcsúztatója)

1. Uj sir van a temetőbe.
Virágokal van diszítve.
Szép virág pihen alatta.
Hisz virág volt Gado Zsiga.

2. Vasárnap este ő el ment.
A jövőért fárat küzdett.
Hogy kapja meg a munka könyvét.
És elvesztette az életét.

3. A hogy csinálta az álast.
El vesztete egyen súlyát.
El kapta ötett egy deszka.
Ugy let életének vég napja.

4. A magasbol hogy le esett.
Csak már fél órát élhetett.
Nagy kínok között meg halt.
Hajuk hogy szol bucsu szava

5. Gado Gábor nyisd kapudot.
Haza hoszták Zsiga fiad.
Haza hoszták össze törve.
A várfalvi temetőbe.

6. Hogy a vég ora közelget.
Édes anyám nem látlak meg.
Mind csak esztett kiábálta.
Anyám! nem látlak meg soha.

7. Édes apám édes anyám.
Ne haragogyatok reám.
Hiszen én jó fiatok voltam.
Hirtelen semive váltam.

8. El kapott a nehéz deszka.
Ferenc bátyám is így jára.
Őt is fel kapta a csiga.
Együt vagyunk menyországba.

9. Onnan szál a bucsu szavam.
Hol örökös menyország van.
Ott imádkozunk értettek.
Legyen boldog életetek.

10. Amiért fel neveltettek engem.
Fízesen meg a jó Isten.
Legyen néktek örömetek.
Hogy a többi neveléjék.

11. Testvéreim egyen egyen.
Jó testvéretek már nincsen.
Be rukoltam katonának.
Isten viseje gondatokatt.

12. Szüleimre ügyejetek.
Fogadjatok szot nekíjék.
Legyetek mindig boldogok.
Ez végső szavam hozátok.

13. Jo nagy apám jo nagy anyám.
Mindig jok voltatok hozzám.
Én sem voltam rossz hozzátok.
Isten viselje gondotokat.

14. Nagy bátyáim és nénéim.
Közel távoli rokonom.
Ángyaim és jó szomszédok.
Isten viseje gondotokat.

15. Létai Károly és Szabo Ferenc.
Töletek kaptam én mesterséget.
Hogyha valamítt vétettem.
Bocsásatok meg már nékem.

16. Ifju legények és lányok.
Ez végső szavam hozátok.
Vigyázatok magatokra.
Míg nyíll életetek virágja.

17. Látyátok hogy mi lett velem.
E sir let virág cserepem.
Én síromban el porladok.
De ti legyetek boldogok.

18. El bucsuztál Gado Zsiga.
Nem felejtünk el soha.
Híz te jó szelid voltál.
Légy boldog ott fen az urnál.

19. És az összes töröt testem.
Itt a sírba pihenyen meg.
Ne zavarjon semmi téged.
Legyen csendes pihenésed.

*Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás,
Aranyosrákos, 1951.*

Csongvai Kata búcsúztatója

1. Szomoruan sohajt szívünk.
Fel tehozzád jó Istenünk.
Szeretjük az édesanyát.
Név szerént Csongvai Katát.
2. Aki oljan hűséges vala.
Hat fiat szült e világra.
S mind a hatat fel nevelte.
Hogy az Isten segítette.
3. Első férjétől kető volt.
Ki orosz fogojba meg halt.
Szegény hogy özvegyen maratt.
Ugy ment Tivadar Balázshaz.
4. Élet társa Tivadar Balázs.
Legyen rajtad Isten áldás.
Álgyon meg téged az Isten.
Mert nem voltál rosz sohasem.
5. Amért gondviseltél engem.
Fizesen meg az jó Isten.
Fel neveltünk hat gyermeket.
Bizony küskötünk eleget.
6. Azért téged Isten álgyon.
Minden rosztol oltalmazzon.
Álgyon meg az Isten téged.
Legyen boldog öregséged.
7. Gyermekeim egyen egyen.
Édes anyátok már nincsen.
Én már csak voltam közztetek.
Köszönöm hogy szeretettek.
8. Amíg közztetek voltam.
Istenem de boldog voltam.
Annak is vége let látom.
Gyermekeim Isten álgyon.
9. Csak egyre kérlek titeket.
Apátokra ügyejetek.
Ő is vigyázott rátok.
A mikor kicsik voltatok.
10. Volt nekem egy károly fiam.
A ki orosz fogságba van.
Nem tudom hogy él vagy meghalt.
Ha él legyen ő is boldog.
11. Ti is legyetek boldogok.
Gyermekeim ki még vagytok.
Anyátok kívánja nektek.
Mindig boldogok legyetek.
12. Közzel s távoli rokonok.
Menyeim és jó szomszédok.
Unokáim s jó asszonyok.
Köszönöm a jószágotok.
13. Te szent egyház drága hajlék.
Hol anyiszor boldog vallék.
Azt kívánom virágozál.
Áljon fenn míg a vilá fen áll.
14. El bucsuztál szelid lélek.
Legyen csendes pihenésed.
Lelked pedig menyországba.
Legyen örök boldogságba.

Szerzője: Makó Sanyi cigányprímás, Aranyosrákos, 1952.

Csongvai Ágnes Búcsúztatója

1. De szomorú menyegző ez
Mikor a lány így megy férjhez,
Amint Csongvai Ágnes megyen,
Hogy lakó heje a sirba legyen.

2. Ott van minden hozománya
Szenfedele és párnája
Szomorú dal zeng felette
Mert a halál eljegyezte.

3. Egy jó család szép virágja
Koporsóba van bezárva.
Ejcsetek rá egypár kőnnyet,
Ugysem látjátok meg többet.

4. Porba hull a virág szirma,
De égfelé száll illatja.
Ágnes is elmegy pihenni,
Oda ahóll nem fáj semmi.

5. De szép lelke menybe van már
Hol rá örökk boldogság vár
Onnan az égből a szellem
Búcsúcsokkal integet le
Hogyha néktek bút okozom.

6. Édes apám Édes anyám
Oh de jók voltatok hozzám
Egyik öltött másik csókolt
Rövid éltem boldogságom volt.

7. Amióta elhervattam
Hogyha néktek bút okoztam
Bocsássatok meg nékem
Úgy is rövid életem.

8. Jó szüleim Isten veletek
Isten áldjon Isten ovjon
Fogadjátok búcsú csókom.

9. Jó testvérem Giza Zéfi Annús
És a kis Irma csak azt kívánom
Mondani utoljára én most
Néktek hogy a sirban is
Szeretlek.

10. Hogyha Ágnes sirhalmát
Nem sokára fel hantólják,
Ültessetek rá virágot.
Testvéretek is virág volt.

11. Virág voltam el hervattam.
Testvéremtől el szakattam.
A menyből is azt kívánom.
Jótestvérek Isten Áldjon.

12. Közel s távoli rókónók.
Kereszt szülők s jó szomszédok.
Köszönöm hogy szeretetek.
Isten hozátok s veletek.

13. Kik halótti menyegzőre.
Eljővétek és könyezve.
Áljátok körül koporsóm.
Szájón rejátok áldásom.

14. Tetszett e ház drága hajlék
Ahol nem rég komfirmárek.
Kívánom hogy virágozék
S új fen még e világ fenn ál.

15. Legyen béke kebleden.
Tarnadbann és kerítésbenn
Adjón enyhet ima ének.
Minden keresztén szíveknek.

16. Szeretem az ifjúságot
Az igazi barátságot.
Ifjúság virág élet
Isten hozzád Isten veled.

17. Csongvai Ágnes Isten veled.
Taláj egy dicsőbb életet.
Legyen puha síri ágyad.
Legyen szép virágos álmaid.

*Szerzője: Korondi Ferenc, énekvezér,
Kercsed, 1949.*

Ifj. Salamon Antal Bucsusztatója

1. Most amikor minden virúl.
Virág bomlás fakadáskor.
Most a legszebb május hava.
Miért vagytok földig gyászban.

2. Miért sírtok keseregtek.
Miért zókog fáj lelketek.
Miért van itt ma temetés
Miért van itt e nagy kesergés

3. Hiszen ez a május hava.
Az ifjúság színbóluma.
Uj életnek fakadása.
Nem pedig elmúlása.

4. Azért van itt nagy kesergés.
Azért van itt gyásztemetés
Mert egy ifjú legényt máma
Vészünk útolsó útjára.

5. Azért öltözték gyász ruhába
Mert Salamon Antal fiát
Gyilkos kezek meg gyilkolták.
S így életét kiontották

6. Vérző sebek édes apja
Szállította a kórházba.
Utközben mind azt monta.
Édes apám vigyél haza.

7. De a gondos édes apa.
Vitte mégis a kórházba.
Vérit is áldozta érte.
Csak a fiát meg menthesse.

8. De hijába volt már minden
Segíteni már senki sem
Tudott rajta hiszen teste
Halálosan volt sebezve.

9. Az orvosok tanácsára.
Édes apja haza hozta.
S ithon apja karjában
Szemét örökre lezárta.

10. Megrendítő ez a tudat
Hogy egyetlen fiát.
Igy kellett elveszíteni.
Nem láthassák soha többé.

11. Engedjük hát elmenni.
Mindörökre megpihenni.
Oda ahol nem fáj semmi.
Hol nem bánthat többé senki.

12. De mielőtt el pihenne.
Mindenkitől búcsút veszen.
Búcsút veszen szereteitől.
Előbször is szüleitől.

13. Édes apám édes anyám
Búcsú szavam felétek száll.
Ti adtátok az életemet.
Köszönök most mindent néktek.

14. Tudom fáj nagyon szívetek.
Hogy engem vesztettetek
De biztatok Istenbe.
Találkozunk majd oda fent.

15. Isten minden sajtó sebet.
Meg gyógyít s küld enyhületet.
Mond azoknak kik ő benne
Hisznek bíznak mind örökre.

16. Búcsúzom hát mind örökre.
Istenünket arra kérve
Hogy kísérje lépteteket
Áldva áldjon meg titeket.

17. Jó testvérem édes Emma
Elbúcsúzom utoljára
Tetőd is azt kívánom
Hogy az Isten mindég áldjon.

18. Arra kérlek meg tégedet.
Jó szüleim ovjad védjed
Helettem is segícsd őket.
Isten azért megáld téged.

19. Búcsút veszek nagyanyámtól.
Tamás József bátyáimtól.
És az egész családjuktól
Mind közeli rokonoktól.

20. Barta Klári szép jegyesem.
Reménységem szép szerelmem.
Tölled is vég búcsút veszek.
Hid el nagyon szerettelek.

21. A jövőben vetett hitünk
Terveink és szép reményünk.
Mind mind szerte szét foszlottak.
Reményeink mind megcsaltak.

22. Igen mert a gyilkos kezek
Szét zilálták terveinket.
Össze törte szép reményünk.
Boldogságunk és szerelmünk.

23. Amikor úgy fáj a szíved.
Amikor hiányzom neked.
Gyere ki a temetőbe.
Borulj a sir keresztemre.

24. Sírom mélyén és meg érzem.
Hogy itt vagy a közelemben.
Talán könnyebb lesz nekem is.
A nyugalom s a pihenés.

25. Légy boldog szívből kívánom.
És hogy Isten mindig áldjon.
Csupán arra kérlek téged.
Örizd s tarcsd meg emlékemet.

26. Barátaim kik jelenleg.
Szolgálatot teljesíttek.
Töletek is búcsút veszek.
Tartsátok meg emlékemet.

27. Barátaim jó leányok.
Engem többé ne várjatok.
Elmegyek most már végképpen.
Maradjon Isten veletek.

28. Közel és távoli rokonok.
Jó emberek jó szomszédok.
Akik engem szerettetek.
Isten maradjon veletek.

Szerzője: Korondi Ferenc, énekvezér, Kercsed, 1951.

Funeral Poems in the Aranyosszék Region

This paper attempts an analysis of the funeral poems created in the historic region Aranyosszék (Aranyos Seat), following those historical moments that lead to the creation, spread, development and, later, the decline and cessation of this genre.

Through the presented inquiry, it first of all reviews the history of funeral poems. Based on the results of previous researches, it draws attention to the environment in which these poems were written and to the occasions they addressed, as well as to the identities of the persons entitled to write them.

Further on, it reflects upon the relationship between the protestant churches on the one side and funeral speeches, respectively funeral poems, on the other. Here we find a review of the prohibitions and canons appeared since the 17th century, meant to ban these poems from the liturgical practice. At the same time, the paper conducts an inquiry on the causes behind the prohibition of these poems that later almost completely dropped out of use.

Finally, analysing the Transylvanian, and within that, regional (Aranyosszék) peculiarities of the genre, the article covers the results of the author's collecting conducted between 2003-2006 in the settlements of the Aranyosszék region. Referencing the content of the gathered material (more than 50 poems), this part offers a review of the former (and possibly current) practice of writing such poems.

Műhely

SZABÓ ELŐD

PRÉDIKÁLÁS 1989 ELŐTT ÉS UTÁN

A KERESZTÉNY MAGVETŐBEN MEGJELENT BESZÉDEK
ELEMZÉSE ALAPJÁN

Az 1989. esztendő az erdélyi magyarság történelmében fordulópontot jelentett.

Az 1989 előtti közel fél évszázad e közösség történelmének egyik, ha nem legsúlyosabban megpróbáló időszak volt. A hatalmon lévő kommunista rendszer céljai között szerepelt az erdélyi falvak megsemmisítése, a magyar nyelv visszaszorítása, a magyarságtudat nemzedékről nemzedékre való átadásának megakadályozása. E körülmények között, e szorításban próbált az erdélyi magyarság élni, túlélni. Ez a szorítás kétszerezetten érvényes volt vallásos közösségünk, az unitárius egyház számára. A román kommunista rendszer szemében ugyanis kettős szálkát is jelentettek a magyar egyházak: szemet szúrt nemzeti jellegük és a vallásos hit terjesztése is. A súlyos nyomás ellenére, engedményekkel, megalkuvással, de mégis létezhetett az egyház, s a jól meghatározott keretek vagy inkább korlátok között hirdethette a biztatást, reménységet adó örömmüzenetet.

A vallásosság helye a templom volt. A rendszer hangzatos szólamokkal túlkiabálta, elméletekkel kártyavárba, templomba akarta zárni, kicsúfolni, kijátszani, megtagadni a jézusi örömmüzenetet.¹ Ez a szorítás azonban minden hátránya, nyomorúsága ellenére összetartotta, egységbe fogta a gyülekezetek tagjait, s a templomot az igazság, az őszinteség, a hamisítatlanság szigetévé varázsolta – még akkor is, ha sok igazságot nyíltan, vagy egyáltalán nem volt szabad még a templomban sem emlegetni.

Az 1989 után eltelt két évtized nem a remélt Kánaánt, tejjel és mézzel folyó földet hozta el a magyar közösség, és az Unitárius Egyház számára. A szorítás, a nyomás fellazult, de ahelyett, hogy a szabadság előre lendítette volna a hit, az

---

¹ Simén Domokos: *Húsvétkor mi is Jézust keressük*. KerMagy 98. évf. 124.

erkölcs ügyét, a társadalom és benne az egyén egyre inkább eltávolodott e nemes céloktól. „Miért távolodik el tőlünk az ígéret földje?”² – tehetette fel a közösség és az egyén a kijózanodás hónapjai, évei után a kérdést. Talán azért, mert a lélekölő szorítás után túl hirtelen, váratlanul, felkészületlenül ért bennünket a ránk szakadó szabadság, s a szabadság alatt nem egymás szeretetben való szolgálatát értettük, hanem a „mindent szabad”-elv szerinti lélekölő szabadságot gyakoroltuk.

Ezek a változások, a történelem fordulatai természetesen éreztetik hatásukat a szószékeken elhangzott prédikációkban is. A kommunista rendszer kötöttsége és az új társadalom lazasága egyaránt felismerhető azokban a prédikációkban, melyek 1989 előtt vagy után jelentek meg a *Keresztény Magvető* lapjain. E hatásnak, hatásoknak vizsgálata, a két kor prédikációkban felismerhető jellemzőinek felkutatása, a hasonlóságok és különbségek felfedése képezi e dolgozat célját.

Munkamódszer

Az 1989. évet állítottam kutatómunkám középpontjába. A két körülötte lévő évtized – a nyolcvanas és a kilencvenes évek – prédikációirodalmát olvastam át, mert úgy éreztem, hogy egy évtizednyi anyag feldolgozása betekintést adhat a kor hangulatába.

Sorban elolvastam a *Keresztény Magvető*ben közölt prédikációkat, feljegyeztem a szerzők nevét, a beszédek címét, a bibliai alapgondolatokat, a beszédek témáját. Emellett pedig különleges hangsúlyt fektettem azokra a beszédekre vagy beszéd részletekre, melyekben a történelmi korszak jellemző vonásait, hangulatát, sejtetéseit találtam vagy éreztem meg a sorok között elrejtve.

Ezek után rendszereztem a textusokat, a témákat, s csoportosítottam a különböző beszédekben ismétlődő jelenségeket, hogy azokból általános következtetéseket vonhassak le.

Végül pedig kerestem hasonló vagy azonos témákra, illetve alapgondolatokra íródott beszédeket, melyek dolgozatom középpontjának vett év két különböző oldalán jelentek meg, s megpróbáltam az összehasonlítás módszerével felismerni, hogy mi az, ami közös, és mi az, ami eltérő az azonos témák más korokban való tárgyalásában.

---

² Szombatfalvi József: *Az ígéret földje*, KerMagv 97 évf. 292.

1989 előtti prédikációk

Szerzők

240 darab 1989 előtti prédikációt vizsgáltam meg. 54 szerző jelentetett meg ebben az időszakban legalább egy prédikációt. Legtöbb beszéd Szász Ferenc toliból származik (37), legalább 10 beszéd jelent meg Kolcsár Sándor, Simén Domokos, Török Áron, Kovács István, Jakab Dénes, Kedei Mózes és Gellérd Imre aláírásával.

Textusok

250 bibliai alapgondolat közül 62 az Ószövetségből, 188 pedig az Újszövetségből lett kiválasztva. Az ószövetségi textusok közel egyenlően oszlanak meg a történeti (23), a prófétai (22) és bölcsességi irodalom (17) között. Az újszövetségi alapgondolatok közül a legtöbb az evangéliumokból (128), azok közül is Máté evangéliumából (51) származik. A levélirodalomból (48) legnépszerűbbek Pál levelei, 39 alkalommal épülnek a beszédek innen merített textusokra.

A textusok megoszlása elsősorban az unitárius vallás sajátosságának következménye. A mi vallásunk középpontjában ugyanis az evangéliumokból megismerhető Jézus áll tanításával, példaadásával. Erre a központi szerepre utal az újszövetségi, azon belül is evangéliumi származású textusok gyakorisága. Máté evangéliuma bizonyára a Hegyi beszéd, illetve a tanítványok kiküldésének leírása miatt válik a legnépszerűbb forrássá.

Témák

A vizsgált időszak beszédeinek témái leginkább az emberhez, az egyénhez kapcsolódnak. Az egyéni erkölcsi követelmények hangsúlyozása, a szeretet, az őszinteség, a jóság, a kitartás erényeinek kiemelése képezi a leggyakrabban a beszédek lényegét. Arányaiban tekintve a prédikációirodalmat ritka az a beszéd, melynek témája a közösség, a gyülekezet, az együvé tartozás lenne, s szinte teljesen hiányzik a vallás, az egyház álláspontja a társadalomról, az államról, annak hibáiról, hiányosságairól. Amikor meg is jelenik a beszédekben a hazai társadalom fogalma, akkor is hamis és kényszeredett dicséret hangzik el, mely nyilvánvalóan nem képezi az akkori egyház társadalombírálatát: „Isten áldása nyugodjék meg egyházunk szabad életét biztosító Szocialista Köztársaságunk vezetőin és állampolgárain ... „³ A hazai társadalom képének hiányával ellentétben többször is felbukkan a nagyvilág gondjainak tárgyalása, elsősorban a háború és béke

---

³ Dr. Kovács Lajos: „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád!” KerMagv 87. évf. 54.

kérdésének tárgyalásával. A fegyverkezési verseny, a hidegháború, az újabb világegés veszélye többször is aggodó hangnemben említődik meg: „A világ reménysége az emberi jóakarat és békesség győzelme. Reánk is bízott ez az egyetemes ügy. – Ma még rettegtenek a valós tények. Az ember kimondhatatlanul nagy méretű fegyverkezése, a szembenálló felek egymás iránti bizalmatlansága, a kölcsönös gyanakvás, a nagyhatalmi mániából származó összes következmények, ... vigyázásra szólítanak.”⁴

Természetesen vannak témák, melyek a rendszer szorításának hatására nem kerülhettek számításba. Elsősorban a nemzeti ügyek, megemlékezések, valamint a hivatalos személyekkel, az állami vezetőkkel, politikusokkal szemben megfogalmazott bírálat hiánya szembetűnő, főleg ha ezt a kérdést az 1989-es fordulat utáni beszédek témáinak tükrében világítjuk meg.

Jellemző vonások

A szószék viszonylagos szabadsága

Az 1980–89 között megjelent prédikációkat olvasva kerestem azokat az utalásokat, jeleket, burkolt célzásokat, amelyekkel a prédikátorok a fennálló állapotok elleni tiltakozásukat fejezhették ki, természetesen olyan rejtett, finomított formában, hogy azok a cenzúra szigorú tűzpróbáján szerencsésen keresztül juszanak. Ezeket a célzásokat keresve döbbsentem rá e feladat nehézségére, hiszen néha a mai olvasó nem tudja eldönteni, hogy az előtte álló mondat, gondolat, szószerkezet a szerző szándékos, burkolt célzása, vagy pedig csak annak tűnik, az azt kereső, kutató ember olvasatában. Mindenesetre megállapítható, hogy, bár szigorúan ellenőrizve voltak az elmondott vagy közölt prédikációk, azokban a lelkésznek, a beszélőnek mégis abban a korban páratlan szabadsága, mozgástere volt, hogy tiltakozását, bírálatát megfogalmazza.

Így írhatott a Keresztény Magvető például W. E. Channing szavaival cáfolatot a vallásellenes kommunista szólamokra: voltak korok, amikor „a vallással úgy bántak, miszerint az az emberi értelem eltompításához vezetett”⁵, de az igaz vallás éppen az értelem Isten felé való megnyílását szolgálja.

Gál Gyula Keresztelő János alakját mutatja be: „Egyszerű külső megjelenésével is már magára vonja a figyelmet, de a nép széles körű érdeklődését főképp azzal ébreszti föl, amit mond, és ahogy mondja. [...] Hiszen olyan rég nem halott ez a nép prófétát beszélni [...] csodálattal települ lábaihoz a nép és nagy

⁴ Kolcsár Sándor: *Vigyázzunk!* KerMagv 86. évf. 209.

⁵ William Ellery Channing: *Istenhez való hasonlóság.* KerMagv 86 évf. 186.

figyelemmel hallgatja [...] egy magasabb erkölcsi felfogás szolgálatában áll.”⁶ Kimondatlanul ott érezzük e bemutatásban az ellentétet, amely János erényes, igazmondó alakja és a kor vezetőinek kétes erkölcsői, szavai, cselekedetei között feszül. Mintha csak a saját, hazugságokkal és üres, tartalom, igazság nélküli szólásokkal megmérgezett koráról írná a szerző, hogy rég nem hallott ez a nép prófétát beszélni.

Dr. Szász Dénes újévi beszédében korának emberét a babiloni fogságból hazafelé tartó, elerőtlenedett, reményét vesztett zsidó néphez hasonlítja: „Prófétai szóra szükség volt mindig, nemcsak a fogságból szabadultaknak, de a szabadságban élőknek is, és nekünk, akik nagy útra indulunk, és nagy feladatok előtt állunk.”⁷ Nem hangzik el, de mintha ott lebegne a gondolat: a mi népünk, az állszabadságban élők felé is szólnia kell állandóan a prófétai biztatásnak.

Kovács István szelidségről szóló beszédében azt állítja a jézusi evangélium terjesztésének milyenségéről szólva, hogy a legszebb eszme, tan is besározódik, ha erőszakkal próbálják azt terjeszteni: „Lehet bármilyen fennkölt, bármennyire szép és az embert boldogítani akaró egy eszme, egy hit, ha erőszakkal akarják az emberre kényszeríteni, akkor nyomban visszataszítóvá és használhatatlanná válik. Az erőszak alkalmazása minden eszmét megfoszt a hitelességétől.”⁸ A jézusi tanítás szelidséggel való terjesztésének módszeréről beszél ugyan, de könnyen kapcsolható e gondolat a kommunista eszmerendszer történetéhez: egy szép, fennkölt, az embert boldogítani akaró eszme volt, mely hitelességét éppen erőszakos terjesztésével veszítette el, s vált visszataszítóvá és használhatatlanná.

A háború és a béke gyakori emlegetése

A béke kérdése e kor prédikációinak kedvelt témája. Egyetlen olyan téma, amelyben a beszédek politikai, többnyire világpolitikai kérdéseket érintenek. Érezhető, hogy ennek a kornak egyik legfontosabb kérdése a hidegháború, s az azzal járó fegyverkezési verseny és békétlenség.

Lakatos Gyula adventi beszédében felsorolja, hogy mit vár a nyolcvanas évek embere? „Mi hát ma a legszükségesebb? A béke, mely az életet biztosítja számunkra. Mit várunk ettől az eljövendő karácsonytól? Hogy beteljesüljön az angyali szózat: „a földön békesség” legyen. Ez a föld már annyi sok mindent látott: szegénységet, háborút, könnyet, szenvedést; de ha ma elszabadulnak a most

⁶ Gál Gyula: *Az Újtestamentum nyitánya*. KerMagv 86. évf. 199–200.

⁷ Dr. Szász Dénes: *Erősítsétek*. KerMagv 87. évf. 66.

⁸ Kovács István: *Boldogok a szelídek*. KerMagv 89. évf. 125.

még fékentartott pusztító erők, nem lesz több szegénység, könny, szenvedés a ma embere számára, csak a halál.”⁹

Dr. Roy Smith, az Unitárius Világszövetség elnöke erdélyi látogatása alkalmával egyházi beszédében aggasztó kérdéseket fogalmaz meg: „A legnagyobb kérdések egyike, mely a világ minden részében jelen van sokunknak ajkán és szívében, magára a létezésre utal. Van-e jövője földünknek? Vagy elkövetjük azt a megbocsáthatatlan bűnt és istengyalázást, hogy önmagunkat és az egész teremtet világot szétrobbantjuk? És ha sikerülni fog egy békésebb világot megvalósítanunk arra az időre, amikor a 21. század felvirrad, milyen lesz az a világ?”¹⁰ Később pedig megállapítja, hogy a megoldást csak akkor lehet megtalálni, a békének csak akkor lesz való esélye, ha annak kérdését nem elsősorban politikai, hanem vallásos szempontból közelíti meg az emberiség.

Advent sajátos nyelvezte

A szabadság látszatának fenntartására kényszerített, de valójában nemzeti, vallási és emberi szempontból is elnyomásban élő ember, lelkész számára advent nyelvezte, gondolatai, üzenete kiváló alkalmat nyújtott arra, hogy különösebb erőfeszítés nélkül beszéljen fájdalomairól és reménységéről.

Bálint Ferenc Keresztelő János szavait használja fel adventi beszédében. Először is leírja a zsidó nép körében uralkodó, kétségbeesés és reménykedés között hullámzó hangulatát: „Kívülről-belülről megtépett nép. Köröskörül csupa ellenség, mind elvesztéssel fenyegeti. Heródes, a farizeusok és a szadduceusok egyfelől, a mindenéből kifosztott nép, másfelől. Küld-e nekik szabadítót Isten és mikor? „Uram, hívlak téged; siess hozzám, figyelmezz szavamra” (Zsolt 141,1). Porig alázva csak Benned van bizodalmam, csak Te szabadíthatsz meg, szakad fel a sóhaj a szívekből.”¹¹ Később pedig mintha az ígélet sem a zsidó néphez, hanem az elnyomásban, szegénységben tengődő nyolcvanas évekbeli erdélyi magyar emberhez szólna: „Országukban háborúskodás folyik szüntelen. Gyűlölködés, nélkülözés napi kenyerük. De jön egy másik, amelyet Isten a szívükbe helyezett. Helyreáll a békesség, jóakarát, a munkáját imával megszentelő közösség, s akkor külső országuk is ilyen lesz. Békés, egymást segítő emberek közössége, mely szerzett javait emberi módon használja fel.”¹² Az elbeszélő jelen idejű igék még megrázóbbá teszik a két kor, a két állapot közötti hasonlóságot.

⁹ Lakatos Gyula: *A békesség fejedelme*. KerMagv 89. évf. 263.

¹⁰ Dr. Roy Smith: *Boldogok a békességre igyekezők*. KerMagv 93. évf. 123.

¹¹ Bálint Ferenc: *Készítsétek az Úrnak útját*. KerMagv 89. évf. 258.

¹² Uo. 259.

Hiányzó fejezetek

A vizsgált beszédek közül sok esetében az olvasó hiányérzettel marad. Hiányzik egy-egy fejezete, egy-egy alegysége a prédikációnak, mely egy olyan vetületét világította volna meg a tárgyalt témának, melyről nem volt szabad nyíltan beszélni. Sok esetben azonban szinte úgy érezzük, hogy a prédikáció eredeti formájában tartalmazta azt a bizonyos részt, de valaki – szerző vagy cenzor – mint-ha a megírás után kiollózta volna azt a prédikáció egységét ezzel megbontva.

Zsigmond Csaba Attila Káin és Ábel történetéből indul ki, és felteszi a kérdést: fejlődött-e valamit is az ember Káin óta, tudunk-e vigyázni egymásra? A beszéd elindul a bibliai kortól, feleleveníti Dávid király bűnét; ezután jelenkori világtörténelmi vonatkozásba helyezi a kérdést a 2. világháború szörnyűségeit említve. A nagyvilág a jelenben sem mentes az éhínségtől, s az emberiség ezért is felelős. S akkor következik a beszéd szerkezetében a törés. A szerző fokozatosan akarja egyre közelebb hozni a kérdést az egyénhez, de a nagyvilág viszonylatából nagyfokú meredekséggel vált át az egyén életére, s ez felébreszti az olvasóban a gondolatot: hiányzik valami, a közvetlen társadalmi helyzet elemzése. Kimarad a kérdés: vajon hazai társadalmunkban, hogyan tud, ha tud, vigyázni az ember felebarátjára.¹³

Nagy Endre a hitről írt beszédében a hit jeles példaadóit kezdi felsorolni. Jézus az első, aki minden akadályon és kétségen keresztül lépve végezte munkáját, mert volt hite Istenben és igazságában. Hasonlóképpen Dávid Ferenc is sok ellenségeskedéssel, rágalommal kellett szembenézzen, de hite átlendítette a nehézségeken. S akkor ennek a beszédnek is megtörik a természetes fokozatossága, mert egyből az egyénre irányítja a kérdést: Van-e hited? E beszédben bizonyára helye lett volna egy nagy nemzeti példának, a magyar történelemből átemelt, hit-tel igazságért küzdő példakép: IV. Béla, II. Rákóczi Ferenc, Bem József stb.

1989 utáni prédikációk

Szerzők

180 darab 1989 utáni prédikációt vizsgáltam meg. 61 szerző jelentetett meg ebben az időszakban legalább egy prédikációt. Legtöbb beszéd Simén Domokos tollából származik (30), legalább 5 beszéd jelent meg Kovács István, Pálfi Dénes, Szabó Dezső, Nyitrai Mózes, Lőrinczi Károly, Szabó Zoltán, Nagy Endre és Józsa Lajos aláírásával.

¹³ Zsigmond Csaba Attila: *Egymásra vigyázni*. KerMagv 87. évf. 132.

Textusok

201 bibliai alapgondolat közül 50 az Ószövetségből, 151 pedig az Újszövetségből lett kiválasztva. Az ószövetségi textusok közül legtöbb a történeti (23); a prófétai könyvekből 15, a bölcsességirodalomból 12 esetben indultak ki a prédikátorok. Az újszövetségi alapgondolatok közül a legtöbb az evangéliumokból (82), azok közül is Máté evangéliumából (32) származik. A levélirodalomból (53) legnépszerűbbek Pál levelei, 43 alkalommal épülnek a beszédek innen merített textusokra.

A textusok megoszlása ebben a korban is az unitárius vallás Jézus felé fordulását, az ő Isten-képének hirdetését hangsúlyozza. Erre a központi szerepre utal az újszövetségi, azon belül is evangéliumi származású textusok gyakorisága.

1989 után megnőtt a történeti könyvek használatának aránya. Ez magyarázható azzal, hogy az új, szabad, cenzúra-mentes rendszerben háborítatlanul nyúlhattak a prédikátorok a zsidó és a magyar nép történetének párhuzamához, több volt a történelmi emlékezés alkalma, amikor is a történeti jellegű ószövetségi könyvek szolgáltatták legtöbbször az alapgondolatot. Ugyanakkor Pál apostol leveleit is többet használja prédikációirodalmunk. E jellemző talán már a bomló, laza erkölcsű szabad társadalom ellensúlyozásának megnyilvánulása.

Témák

Az 1989 előtti időszakhoz képest új témák jelennek meg a prédikációkban, melyeknek tárgyalására addig nem adatott lehetőség, engedély. Elsősorban a magyarság, az erdélyiség, a kisebbségi lét kérdéseivel is lehet foglalkozni, s a legtöbb beszéd foglalkozik is ezzel a tárggyal.

A vallás és a prédikáció kiszabadul a templom és a Biblia zárt világából. Nyíltan, néha kegyetlen őszinteséggel elmondhatja véleményét a körülötte lévő világról, a társadalomról, a vezető rétegről. Szabadon használhatják a szerzők a magyar és az erdélyi történelem példáit, és sok esetben még történelmi eseményekre, alakokra való megemlékezés is alkalmat ad a prédikálásra. Érdekes témává válik a különböző vallások és felekezetek közötti viszony, a vallási türelem időszerű kérdései, s még az ún. szektákkal való viszony is terítékre kerül.

De nemcsak az 1989-es fordulat befolyásolja, változtatja meg a beszédek hangnemét, üzenetét. A századvégen élő ember sajátos élethelyzetei, problémái, válságai is megszólalnak: az elszigetelődés, az anyagiasság, az elvilágiasodás, a hitetlenség, az erkölcsi értékek viszonylagossá válása, a magány, a szenvedélyek, a közösségek belső bomlása. Ezeknek a kérdéseknek az unitárius keresztyén megvilágításában játszanak elsőrendű szerepet Pál apostol levelei, s az azokban fellelhető, erkölcsi tartásra, mértékletességre, közösségi összefogásra buzdító fi-

gyelmeztetések: „Egymás terhét hordozzátok” (Gal 6,2); „... egy test vagyunk a Krisztusban.” (Róm 12,5); „...ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami tiszta, ami szeretetreméltó, ami jóhírű, ha valami nemes és dicséretes, azt vegyétek figyelembe!” (Fil 4,8)

Jellemző vonások

Két korszak

Két korszakot kell megkülönböztetnünk az 1989 utáni prédikációkat illetően.

Az első korszak tulajdonképpen az 1990-ben megjelent Keresztény Magvetők prédikációit öleli fel. Ez a korszak a reményteljes jövő felé való fordulás, a kirobbanó boldogság, az álmok, a tervek, a szabadság lelkesedésének ideje.

Dr. Kovács Lajos püspök 1990 február 4-én a román rádió magyar nyelvű adásában szólt híveihez és a hallgatókhoz: „Megalégedéssel mondhatjuk el, hogy egyházunk történelme folyamán és a legutóbbi évtizedekben egyaránt soha nem szakadt el a való élettől, hanem benne élt és ma is benne él annak lüktetésében. Kiindulópontunk mindig a feltétlen, legyőzhetetlen, Istenben való hit és bizalom volt.”¹⁴ Beszédében olyan szavak, fogalmak jelennek meg, melyek eddig szigorúan tiltva voltak: Erdély és magyarság.

Ugyanez a felhőtlen öröm és boldogság szólal meg – ezúttal egyházunk keretein kívülről – Dr. William Schulz beszédében, melyet január 14-én mondott el Marosvásárhelyen és Szabédon: „Nem tudom szóba foglalni, milyen boldog izgalom járta át szívünket, hogy újra visszajöhettünk Erdélybe, és veletek együtt lehetünk. Az elmúlt alkalommal 1987 tavaszán voltunk itt. Milyen más volt akkor az éghajlat, és nemcsupán az időjárást értem ez alatt. Milyen sokszor imádkoztunk mi távol Nyugaton, hogy ti itt Erdélyben, ha sokat szenvedtek is, a gonoszság erői ne diadalmaskodhassanak felettetek. És milyen nagy az örömünk, hogy itt lehetünk veletek, s együtt mondhatjuk: »Isten megmutatta igazságát.«”¹⁵

Dr. Donald Szánthó Harrington három pontban határozza meg a szabadság újjászületése utáni legégetőbb feladatokat: a vallásos élet újjáélesztése, a különböző, egymás mellett élő nemzetiségek testvériségének megvalósítása és az erdélyi falvak megerősítése és korszerűsítése.¹⁶

Kovács István az Oklándon tartott ökumenikus istentiszteleten mondott beszédében egy újabb fogalom bukkan fel, mely eddig tiltott szó volt: a zsarnokság.

¹⁴ Dr. Kovács Lajos: *Szeresd felebarátodat*. KerMagv 96. évf. 40.

¹⁵ Dr. William Schulz: *Az igazság diadala*. KerMagv 96. évf. 43.

¹⁶ Dr. Donald Szánthó Harrington: *A szabadság újjászületése*. KerMagv 96. évf. 45–46.

Beszédében idézi Lech Walesa és Vaclav Havel forradalmi gondolatait, köszönetet mond velünk együttérző és értünk imádkozó testvéreinkért, de figyelmeztet, hogy a forradalom csendben, szívben és lélekben, munkában és emberségben tovább kell folytatódjon.¹⁷

A második korszakban ez a lelkesedés alábbhagy. Az ember, s a prédikátor is, rá kell ébredjen arra, hogy messze van még az a tökéletes, eszményi világ, amelyről álmodozott a változást követő lelkes pillanatokban. Felbukkannak a szabadság sötét oldalai is: a túl nagy szabadság, a rosszul értelmezett demokrácia, a laza erkölcsök, a gyors meggazdagodásért meginduló kemény, megalkuvást nem ismerő küzdelem: „Sajnos a forradalmi láng csak szalmalángnak bizonyult, s olyan szélsőséges csoportosulások keletkeztek, amelyek gondoskodtak nemcsak a régi félelmek visszaállításáról, hanem megsokszorozásáról is! ... Ha félhetünk, hát elsősorban önmagunktól kell félni: meggondolatlan, elvszerűtlen, gerinctelen, számító, Istentől távol járó magatartásunktól... „¹⁸ „Elszabadult az erőszak, amely ártatlan embereket, békés otthonokat, de megmaradásáért küszködő népeket is kíméletlenül sújt. Nő a korrupció, a megvesztegetés és a megvesztegethetőség. A mások kihasználására, kijátszására, átverésére való törekvés eléggé mindennapossá vált. Kitermelődött, megjelent a „siker erkölcs” embertípusa, aki céljai elérése érdekében semmilyen eszköztől és senkitől sem riad meg. A „mindig szolgálatos lelkiismeret” mintha elszunnyadt volna.”¹⁹ Érezhető e sorok között a csalódás, a kiábrándulás. Érezhető, ahogy az egyház prédikátorain keresztül ráébred arra, hogy a '89-es fordulattal egy új kor kezdődött az egyház történelmében, de ez az új kor nem lesz könnyebb, sőt, néha sokkal keményebb, megpróbálabb kihívásokkal áll majd elénk.

Új alkalmak

A prédikáció hatásköre kitágul térben és időben. Nemcsak a templomban és nemcsak a vasárnapi istentiszteletek alkalmával nyílik lehetőség arra, hogy az egyház álláspontját kifejezze, hanem új lehetőségek adódnak az örömmüzenet hirdetésére. A rádió hullámain és a tévé képernyőjén is megszólalhat az unitárius evangélium. Ökumenikus alkalmakon együtt imádkoznak különböző felekezettű, sőt néha különböző anyanyelvű Isten-hívők. S nemcsak kimondottan, szoros értelemben véve vallásos alkalmakon adatik meg a lelkésznek a szólás lehetősége, hanem egyéb, világi eseményeken is lehetőséget kapnak: például az EKE ren-

¹⁷ Kovács István: *Testvérmek lenni a közös európai házban*. KerMagv 96 évf. 49–51.

¹⁸ Keresztes Sándor: *Ne féljetek!* KerMagv 97. évf. 214–216.

¹⁹ Dr. Rezi Elek: *Lelki méltóság*. KerMagv 101. évf. 75.

dezvényei²⁰ vagy 50 éves érettségi találkozó²¹. Ugyanakkor nemzeti ünnepeken és megemlékezéseken is megadatik a szólás lehetősége a lelkészeknek: március 15.²² vagy éppen a millicentenárium²³ alkalmával.

Új illusztrációk

1989 után már nem kell „megválogatni”, hogy milyen illusztrációval próbálja a szerző mondanivalóját megerősíteni. Az új illusztrációk három csoportját fedezhetjük fel:

a) idézetek: pl. Sík Sándor: „Ne hagyj, Uram, megülednem, / Sem eszmében, sem kényelemben. / Ne tűrj megállni az ostoba van-nál, / S nem vágni többre kis mái/magamnál.”²⁴ Tamási Áron: „Foglalkozik-e sokat a halállal? ... Mit tudhassak! Testemet elvesztem, azt az egyet tudom ... De benne van a hangjában, hogy ezt nemcsak tudja, hanem lélekben oda is adta. A hit már nem gyógyír neki, hanem a megfogható bizonyosság képében áll. Igen, átadta neki az uralmat.”²⁵

b) magyar történelmi példák: pl. Könyves Kálmán, IV. Béla, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István vagy Kossuth Lajos.

c) külföldi, nyugati példák: például a holland nép tenger ellen folytatott küzdelme, mint a felelősségérzet példája²⁶ vagy az amerikai társadalom rendezettsége, összhangja, mint az erdélyi viszonyok ellentéte.²⁷

Kinyíló láthatár

Az 1989 előtti beszédek többféle okból kifolyólag sokszor zártak, a bibliai alap gondolat körül keringőek, szárazak, színtelenek voltak. Ezzel szemben a változás utáni prédikációírásban új lehetőségek jelennek meg: új könyvek, verseskötetek kerülnek a lelkészek kezébe, szabadabban használhatják azokat, s a hívek, a hallgatóság igénye is a színesebb, változatosabb, élményekkel teljesebb prédikációk felé mutat.

Kovács István lelkiismeretről írott beszéde fényesen példázza e kinyíló perspektívákat. A szerző a következő illusztrációkat használja: Rockefeller és Onassis

²⁰ Simén Domokos: *A hegyek öröksége*. KerMagv 97. évf. 136–137.

²¹ Simén Domokos: *Neveden hívtalak... enyém vagy*. KerMagv 103. évf. 149–151.

²² Simén Domokos: *Ne féljete, Istenre emlékezzetek*. KerMagv 101. évf. 79–81.

²³ Sík Sándor: *E talpalatnyi föld jogunk*. KerMagv 103. évf. 61–64.

²⁴ Kovács István: *Újjonnan kell születnetek*. KerMagv 99. évf. 171.

²⁵ Szabó László: *Az élők Istene*. KerMagv 103. évf. 247.

²⁶ Szabó Zoltán: *Kockázatvállalás – felelősség*. KerMagv 101. évf. 81–83.

²⁷ Simén Domokos: *Isten harangjai vagyunk*. KerMagv 101. évf. 155.

alakja, idézetek Csíki Lászlótól, Berde Mózsától, Deák Tamástól, Király Lászlótól, egy Kiss János által írt novella, egy történet egy magas hivatalnokról és egy másik a balga vadászról.²⁸

Összehasonlítás

Dolgozatom végén három pár beszédet választottam ki. 1989 előtti és utáni hasonló témájú beszédeket hasonlítok össze, hogy nyilvánvalóvá váljon: mi az, ami hiányzik az egyikből, illetve mi az, ami többlet a másikban.

Az első pár beszéd a nyelvről, a szó hatalmáról, erejéről szól. Kedei Mózes 1989-ben jelentette meg *A nyelv ereje* című beszédét. Egy évvel később, de merőben új történelmi helyzetben Simén Domokos *Az élő beszéd* címmel írt a szóról, a nyelvről prédikációt. Mindkét prédikáció a beszéd, a szó fontosságának kiemelésével kezdődik, s ezt a gondolatot a beszélni még nem tudó csecsemők, illetve a némák kinszenvedésén keresztül erősítik meg a szerzők. Hasonlóképpen megállapítást nyer mindkét prédikációban, hogy a beszéd, a szó egy eszköz, mellyel jót és rosszat is cselekedhet az ember, de Isten azért bízta ezt az eszközt gyermekére, hogy azt a jó szolgálatába állítsa. A különbség a nyelv, a szó rosszra való felhasználásának lehetőségei között mutatkozik. Az 1989 előtt íródott prédikáció nem beszél a nyelv félrevezető hatásáról, nyilvánvalóan azért, mert még egy olyan rendszer uralma és figyelme alatt íródik, amely szinte tökéletességig fejlesztette a hazug, félrevezető, manipuláló szavak, beszédek művészetét. Simén Domokos 1990-ben viszont már elmondhatja: „Olyan eszközzé tettük a szavak hangszerét, melyből, mint az összetört hegedűből, kiesett a „lélek”. Az érvényesülés ijesztő álarca lett a magunk igazi énjének a fedezésére és az embertársak félrevezetésére. Szó-kombájnunk állandóan csépel, még ha vetésünk sincs, aratnivalót remélünk vele. Isten az élet gazdagítására adta ezt a tehetséget, s mi leszegényítjük vele magunkat.”²⁹

A második pár beszédei a hatalomról szólnak. 1986-ban Jakab Dénes a *Miatyánk* zárószavai alapján beszél a hatalomról, és szembeállítja az emberi hatalmat az istenivel. 1993-ban Simén Domokos *Hatalom a lélek* című beszédében ugyanerre tesz kísérletet, de már sokkal szabadabban. A változás előtt íródott beszédben az emberi hatalmat a szerző csak az egykori királyok képében jelenítheti meg, míg Siménnek megvan a szabadsága arra, hogy rámutasson azokra, akik anyagi vagy hivatali előnyeikkel visszaélve jogtalan és erőszakos hatalmat gya-

²⁸ Kovács István: *Élő lelkiismerettel*. KerMagv 97. évf. 218–220.

²⁹ Simén Domokos: *Az élő beszéd*. KerMagv 96. évf. 119.

korolnak mások felett. A végkövetkeztetés mindkét esetben ugyanaz – az isteni, a lélek hatalma minőségében különbözik az emberi hatalomtól –, csak az eszközök sokkal színesebb szabadsággal kínálják fel magukat az új korban: „Soknak állásából adódó hatalma van. Gondolok a régi és új királyokra, államelnökökre, kikre az ország és népe volt rábízva, és hatalmukban volt boldogságot vagy boldogtalanságot osztani népüknek.”³⁰

Végül pedig az angol unitáriusok és az IARF képviselőiben Erdélyt többször is meglátogató Dr. Roy Smith két beszédét hasonlítanám össze. Mindkettő ugyanarra a textusra – 1Kor 12 – épül, s a címek is hasonlóak: Egy test tagjai vagyunk, illetve Sok tag van ugyan, de egy test. A két beszéd között az eltérés a történelmi kontextus. Az első, 1983-ban hangzott el, s benne csak óvatosan lehetett megfogalmazni azt, hogy a világ szabadelvűen gondolkozó vallásos közösségei testük egy tagjának tekintik az erdélyi unitáriusok közösségét. 1990-ben viszont nyílt örömmel lehetett erről beszélni, s megerősíteni a gondolatot, hogy a világ vallásos közösségei együtt éreztek az erdélyiekkel, s most együtt örvendeznek és reménykednek velük: „Ezek az egyedülálló történelmi események annak nagyszerű bizonyágai, hogy az emberiség életében az emberi lélek és szellem előbb vagy utóbb mindig diadalmaskodik. Újra bizonyossá vált, hogy a lélektelen, kegyetlen politikai rendszerek előbb vagy utóbb megsemmisülnek; hogy az elnyomásnak és kegyetlenségnek egyszer meg kell szünnie; hogy a jónak a rossz felett győznie kell; hogy el kell jönnie annak az időnek, amikor a világot a szeretet és békesség szelleme újjá fogja teremteni. Ez pedig kizárólag rajtunk, embereken múlik.”³¹

Végszó

Az egyház és annak szolgálatában álló lelkészek minden körülmények között, alkalmas és alkalmatlan időben egyaránt kötelességüknek kell tartásuk a jézusi örömmüzenet hirdetését, az isteni rend beteljesülését. Volt idő, amikor ezt a sorok között, jelekkel, jelképekkel, a közösség számára felfogható kódolt üzenetekkel lehetett csak véghez vinni. És van a jelen, amikor szabad a szó, de annyi zaj, lárma, szócséplés tölti be a világot, hogy az emberek azt sem tudják kire és mire hallgassanak. „... néhány éve, különösen Európa keleti felében, valami új, valami más, valami a mi nemzedékünk számára csak lassan, nehezen és homályosan kibontakozóan van megvalósulásban. Az egyének és népek

³⁰ Simén Domokos: *Hatalom a lélek*. KerMagv 99. évf. 113.

³¹ Dr. Roy Smith: *Sok tag van ugyan, de egy test*. KerMagv 96. évf. 189.

zavarban vannak; félünk, de bizakodnunk kell, sokszor kétségbe esünk, de reménykednünk kell, keressük a helyes utat, de nehezen találjuk meg ... Keresünk a segítséget: idegeneknél, várjuk azt társadalmi szervezetektől, egyházaktól, hatalmaktól ... Pedig gondjainkat mi kell megoldjuk, és meg is oldhatjuk, ha mindnyájan figyelünk Péter pünkösdi figyelmeztetésére: „...vegyétek füleitekbe az én beszédimet!” E beszéd a Jézus tanítása, mely megtanít: bízni; bátorít, utat mutat, békét teremt, felelősségtudatot ad, hűségessé tesz, hittel tölt el, becsületre, szeretetre nevel. És több segítséget ad egyénnek és az egész emberiségnek az idegeneknél, szervezeteknél, hatalmaknál, minden földi érdek vagy ellenszolgáltatás várása nélkül, mert Jézus a legnagyobb hatalom, jóság és szeretet: Isten felé vezet. Ámen.”³²

Felhasznált forrás

Keresztény Magvető 86. évf.–105. évf. (1980–1999).

---

³² Szabó Zoltán: *Figyeljete a beszédre*. KerMagv 100. évf. 116.

Mindenkivel megtörténhetett már, hogy benne élő gondolatainak, megérzéseinek egy részét nem tudta megfogalmazni. Olykor viszont egy könyv, egy színielőadás, egy film vagy egy véletlen kapcsán szembetalálkozott a maga egyéninek és bensőségesnek tartott, de immár formába öntött, mások által kimondott véleményével. Milyen hálás ilyenkor az ember! És milyen könnyen zászlajára tűzi a továbbiakban azt a „megfogalmazottat”, ami valahogy már előtte is az övé volt. A Budapesten élő és szolgáló Pál Ferenc katolikus pap istenképzetekről szóló előadásával is sokan lehettek így. A hallgatók nagyokat nevettek és mélyeket hallgattak – ahogy minden jó előadáson szokás.

ISTENKÉPZETEK FOGSÁGÁBAN

Igen komoly téma került a górcső alá, amely végső soron minden embert érint, mégis viszonylag kevés szó esik róla. Talán mert annyira személyes, hogy tabunak számít. Ez viszont ál-érv, hiszen számos probléma adódhat az istenképzetek reflektálatlan működéséből, és ha nincs bátorságunk és „alkalmunk” megvizsgálni őket, e problémák sosem oldódnak meg. Nem egyszer találkozhattunk istenünkben csalódott emberekkel, akik mit sem törődve a külvilág rosszalló tekintetével káromkodnak vagy törnek-zúznak, míg útjuk végén rájuk nem mosolyog a nyugalmat és szabadulást hozó halál.

Pál Ferenc a következő történettel vezette be előadását: Mózes és Isten a kivonulás után a Sínai-hegyen „beszélgetnek”. S mivel Mózes nagyon késlekedik, a nép összeadja az aranyat, borjút önt belőle és imádni kezdi. Ekkor így szól Isten Mózeshez: „Indulj, menj le, mert elromlott a néped, amelyet kihoztál Egyiptomból. [...] Látom, hogy ez a nép kemény nyakú. És most hagyd, hogy fellángoljon ellenük haragom és végezzek velük. De téged nagy néppé teszek.” Mózes pedig válaszol: „Miért gerjedsz haragra Uram, néped ellen, amelyet nagy erővel és hatalmas kézzel kihoztál Egyiptomból? Ne mondassák az egyiptomiak: vesztükre vitte ki őket az Isten, megölte őket a hegyek között, és eltörölte őket a föld színéről. Múljk el izzó haragod, szánd meg népedet, és ne hozz rá bajt! Emlékezz szolgálóidra, Ábrahámra, Izsákra és Izraelre, akiknek önmagadra esküdtél, és azt ígérted: Úgy megsokasítom utódaitokat, amennyi az égen a csillag, és örökké birtokukban lesz az az egész föld, amelyről azt mondtam, hogy utódaitoknak adom.” Az Úr pedig megfogadta Mózes tanácsát, és nem hozta népére a bajt, ahogy korábban tervezte. (2Móz 32,7–14)

Ha ebből a szentírási szövegből indulunk ki, azt mondhatnók: Isten befolyásolható, gyenge, korrupt, gyerekes, bosszúálló, bizonytalan, túl emberi...